SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

Univerzitetska biblioteka
"Sv. Marković"
BEOGRAD, fah 349

GODINA III

Adresa uredništva i administracije: Francuska 7 — Telefon: 28-098

BEOGRAD, PONEDELJAK, 28 NOVEMBAR 1949

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO UTORKOM

PRIMERAK 3 DINARA

29 NOVEMBAR

Đ. Andrejević-Kun: TITO

Bila je gusta tmina u Hitlerovoj evropskoj tvrđavi, tmina povampirenog srednjevekovlja, svirepih umorstava, zločina, vešala što su se sablasno s ljudskim telesima nadnosila nad porobljene narode od Pirinejskih grebena do Kavkaskog predgorja, kada je usred drame biološkog istrebljivanja slobodoljubivih naroda Komunistička partija Jugoslavije sa svojim prekaljenim borcima pozvala potlačene na oružje protiv zverskog fašizma. Od prvih ustaničkih hitaca što su u toj utamničenoj Evropi odjeknuli iz gradova i sela naše nepokorne, slobodarske zemlje, naši narodi otpočeli su obračun ne samo sa okupatorom i njegovim slugama već i sa svim onim što je staro i pred istorijom osuđeno na propast, sa kapitalizmom i svim onim političkim oblicima kroz koje pokušava da se, u svojoj zadnjoj fazi, održi i spase.

Čvrsto rešeni da kroz revoluciju iz osnova izmene stare društvene odnose zasnovane na eksploataciji čoveka nad čovekom, da u nepovrat ode jedan sistem nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja, naši narodi su u srcu poneli svoju sadašnju Republiku u kojoj čovek čoveku neće biti vuk već slobodan građanin svoje zemlje, Republiku koja će biti ravnopravna sa drugim, velikim i malim državama sveta. I kada su na oslobođenoj teritoriji u Jajcu 29 novembra 1943 udareni temelji naše državne egzistencije, naše narodne države, ti temelji su u stvari podignuti na mnogobrojnim žrtvama fašističkog terora, na životima koje su hiljade boraca dali svesni veličine ideala za koje vredi boriti se i do smrti istrajati. Od tog trenutka, ti ideali počeli su da postaju živa, konkretna stvarnost.

Borba koju su naši narodi pod rukovodstvom Komunističke partije sa drugom Titom na čelu poveli i vodili sve do istrebljenja fašizma u našoj zemlji jeste granitna stvarnost i ne može se nikakvim lažima i montiranim procesima falsifikovati. Ona je urezana u svesti naših ljudi koji znaju njenu epopeju, njen heroizam i uživaju danas njene tekovine. Na njenim svetlim stranicama vaspitavaju se nova pokolenja. Zanos sa kojim su borci u toku narodnooslobodilačke borbe, nadahnuti vizijom bolje budućnosti, išli kroz okršaje prenose se na sve naše radne ljude koji sa istim borbenim žarom izgrađuju socijalističku stvarnost, ostvaruju san palih drugova. Zavet palih boraca nije ostao samo zavet. Socijalizam za koji su se žrtvovali postaje neosporna činjenica, postao je zakon našeg života.

Istina o našoj zemlji prelazi i bez pasoša naše granice. Za nju je zainteresovano slobodoljubivo i napredno čovečanstvo, ona do srca svetske javnosti nalazi svoj put ma koliko laž operisala »argumentima« stalnih pritisaka, banditizmom na našim granicama.

Borbeni put koji su prošli naši narodi baca jarku svetlost na našu sadašnjicu, na principijelan stav koji naša narodna država zauzima po svim pitanjima u međunarodnim odnosima. Na fabrikaciju »fakata« protiv naše zemlje, na uvrede, psovke i ostale izraze nemoći Informbiroa u borbi protiv nezavisnosti naše zemlje naša država odgovara principijelnošću, neumoljivim argumentima istine.

Narod, Partija, Tito — postali su u toj borbi jedno. Oni ističu i bore se za svetle principe ravnopravnih odnosa među komunističkim partijama, među narodima i državama, za dosledno sprovođenje u život principa marksizma-lenjinizma. U toj borbi nikakva sila ne može nas zaplašiti, pokolebati, demoralisati. Ni za trenutak nećemo uzmaći. Mi ćemo ići napred, rešeni na sve, do potpune pobede. Jer mi ne vodimo borbu iz sebičnih interesa. Jer ne radi se samo o našoj zemlji, o našim narodima. U ovoj borbi, koja nam je nametnuta, rešavaju se sudbonosna pitanja čitavog čovečanstva. Radi se o pobedi jedne istine, istine o jednoj maloj socijalističkoj zemlji čijoj slobodi i nezavisnosti prete druge socijalističke zemlje na čelu sa Sovjetskim Savezom. Radi se o tome da se među socijalističkim zemljama uspostave pravedni odnosi, odnosi saradnje i uzajamnog poštovanja. Naša zemlja vodi danas tešku borbu, ali borbu od ogromnog značaja za čitavo slobodoljubivo čovečanstvo i ona mora da ima podršku svih onih koji iskreno veruju i bore se za lepšu i bolju budućnost čoveka i svih naroda sveta. Ta borba je, nema sumnje, naporna — ali u njoj je sreća i čast učestvovati, jer ona je danas jedini smisao istoriskog kretanja čovečanstva ka napretku i blagostanju, ka socijalizmu. Ciljevi te časne borbe su jasni i prema njima se ljudi u svetu već opredeljuju. Nikakva informbiroovska prašina koja se kao dimna zavesa podiže između njih i ljudi u svetu ne može zamračiti njihov sjaj. Ti ciljevi su istoriska nužnost i odgovaraju životnim potrebama naroda koji hoće da budu slobodni i nezavisni. Naši narodi, predvođeni Partijom, mogu da budu ponosni što imaju takvo rukovodstvo koje je prvo te ciljeve istaklo, što je čitava naša socijalistička zemlja prvoborac za jedan uzvišen princip, princip ravnopravnosti među narodima i državama.

DOLAZAK DRUGA TITA NA PETU ZEMALJSKU

(odlomak iz poeme)

I sve zapiši do goluba na krovu,
livade pod cvijetom,
jabuke u vrtu.
Već sutra
na straži,
u rovu
javit će se svijesti i stati na crtu
svečan, jutro Pete zemaljske
u času kad Tito u dvoranu stupi.
Više od svake legende i skaske
dizat će srca taj trenutak skupi.

Prigušen talas,
poklici u oku,
iskra je oganj, zjenice su pljesak
i sve što ljubav nosi u duboku
čitat će zanos kroz očiju bljesak.

»To Stari ide« tih se šapat javi,
dvorana utihnu i sva se upi
u to naše lice,
i radost obavi
obraz prvoborca,
svakoj pride klupi
i ruku pruži, nasmiješen i bodar,
kovač ustanka
i graditelj plana
u zemlji ovoj.
Njen najveći brodar.

— — — — — — — — —

Zastane smiren tu usred kruga
i cijelu sobu okom obide,
javkom osmijeha obdari druga.
Zjenama praćen
Končar mu pride
i Bevc
i Leka
i Đido
mahom,

borcu bez premca,
Partije
stijegu,
uzvi se kuća životnim dahom,
granitni gorostas
na brijegu.

II.

Četrdeseta — kolona smjelih,
sto delegata,
redom odbroji,
rastavori zori do jedra bijelih,
u šira mora,
drugovi moji,
plovidbe sprema sve do slobode,
kroz krv u život,
kroz krv u život
— sve do slobode.
Ima, drugovi,
ima ih dana
punih ljepote,
ima megdana,
i ima ljudi.
Dana-megdana,
orlova-ljudi.

Ko li će sunce
sakrit u tmini,
ko će da zemlju
u smrt raščini,
kad ima zemlja takovih ljudi?

Jedan do drugog.
Vatrom letaka
na crti boja.
Jedan do drugog
tučom metaka
na čelu stroja.
Uz čiča Janka
Vlado i Lola,
Pajo, Ortega.
I svi. Brkati,
— jači od tega —
i golobradi,
mrki i bijedi,
pljuskom kuršuma
na ustuk
bijedi.

Partijom srce
do sunca kuca,
ko jedro klasje.
Iz njeg proključa
riječ
u tuč lita,
riječ
izrečena
na usta Tita.

III.

Ivan ozaren iz krupe gleda,
nad čelo glatko nadvi se kosa,
— obraz se borca u trzaj ne da,
ocjelni pogled, a blag ko rosa.
Sa dragog lica
dvoranu punu
topal obide.
Misli mu opet u visinu sunu,
radost naide.

I makar okna redom zatvorena,
sunce obasja parole na zidu
i bljesnu krijesom srca razgorena,
otkriv se mašti
i očinjem vidu.
Tri 'ezika čitaj,
pisma oba,
u jedan poklik gromorni saberi,
nek jekne zemlja
kao soba
»u stroj — proleteri«.

Četiri slike ko da mu kliču,
on služa zanijet životnu priču.
— Ni smrt nije mrak kad se razgara
u plamen trećak, kad moćna struja
u vrata tuče,
i temelj stvara
na kom će radost stoglavo da buja.
Ne, nema smrti gdje se borba rađa.
I sve što ima prav će čovjek dati.
Daljinu vidiš da jarbola lađa
tek kad te budna miso klase prati. —
Život utamničen, dažd krvi šta pljušti,
buđave noći, bez prevoja rane,
nad grudvom zemlje stoglave kreljušti.
A zriju snovi u svijetlije dane.
Prav čovjek klasa iz dubine svijesti,
smiren u ognju do srži volienja
nad čelo diže osnažene pesti
i gradi djelo moći gorenja.
Osti u ruke.
Uzde vremena.
Uvis talasom skladnije strojnih,
plećem bez tega i bez bremena
Za Titom
čelo redova bojnih . . .

Marin FRANIČEVIĆ

Kulturna aktivnost šiptarske i turske manjine u Skoplju

Pod uslovima svestrane brige narodne vlasti i Partije šiptarska i turska manjina u Skoplju postigle su vidne rezultate na polju prosvete. U školama na albanskom i turskom jeziku ima preko 2500 učenika i preko 52 učitelja. Ovaj broj je ogroman ako imamo u vidu da je u Skoplju 1940-41 godine bilo samo 250 učenika nacionalnih manjina. Danas ima samo neznatan broj nepismenih Turaka i Albanaca, a uoči aprilskog sloma 1941 u Skoplju je bilo 98% nepismenih Albanaca i Turaka.

Kulturna i umetnička aktivnost Turaka i Albanaca u Skoplju naročito je pojačana početkom 1948 godine. Tada su formirana dva ugledna kulturno-umetnička društva Turaka i Albanaca »Jeni Jol« i »Emin Duraku«.

Tursko kulturno-umetničko društvo sa svojim sekcijama ima preko 350 aktivnih članova, ima svoje prostorije, i vrlo je aktivno na umetničkom polju. Njegova muzičko-pevačka grupa, pored toga što redovno učestvuje u radio emisijama, učestvuje u svim koncertnim priredbama koje se izvode u Narodnom pozorištu. Ovoj grupi, na Festivalu 11 oktobra 1949 godine dodeljena je prva nagrada. Folklorna grupa društva je isto tako reprezentativna grupa u Makedoniji. Njene priredbe oduševljavaju gledaoce i drugih naših republika. Ova grupa nagrađena je na Festivalu srovčanom nagradom, i dramska grupa »Jeni Jol«-a pretstavlja izbiljnu sekciju. Dosada je dva puta nagrađena. Uspešno izvodi pozorišne komade »Hadžer« i »Šaban Hodža« od M. Karahasana. Savez kulturno-umetničkih društava Makedonije i Narodni front pomogli su i materijalni razvitak »Jeni Jol«-a.

Slični su rezultati i albanskog društva »Emin Duraku«. Ovo društvo ima sve sekcije. Do sada je u vidu nagrada dobilo preko 60.000 dinara, a osim toga dobilo je i kompletan orkestar od Saveza kulturno-umetničkih društava. »Emin Duraku« ima preko 290 aktivnih članova i do sada je dalo oko 10 velikih priredbi.

Nedavno su oba društva pod rukovodstvom Abduša Husejina i Osmana Muftarija, išla na turneju od 15 dana po Zapadnoj i Istočnoj Makedoniji. Uspesi ovih društava u mestima: Tetovo, Gostivar, Kičevo, Struga, Debar i u selima tih srezova gde žive Albanci, zatim u mestima: Titov Veles, Štip, Kočane, Radoviš i u selima gde žive Turci vrlo su veliki. Mase nacionalnih manjina gradova i sela videle su značajna postignuća na polju nacionalne kulture i umetnosti albanskog i turskog stanovništva u Makedoniji. »Emin Duraku« i »Jeni Jol« pošli su na turneju sa preko 80 članova. Članice oba društva, Turkinje i Albanke, održale su specijalne konferencije sa ženama. U svim velikim selima, pod vedrim nebom, davane su priredbe sa muzičkim, pozorišnim i zabavnim programom. Bio je čest slučaj da sve žene, ma da u feredžama, dođu na priredbu i brišu suze radosnice od uzbuđenja koje su kod njih izazvale albanske i turske narodne pesme i pozorišni komadi.

Interesantno je zabeležiti da su turneje »Jeni Jol«-a i »Emin Duraku«-a u mestima sa albanskim i turskim stanovništvom doprinele bržem razvoju radnih zadruga. U selu Dorfili osnovana je radna zadruga »Ileri«, u selu Kanatlarci radna zadruga »Jeni Dunja«, u Resenskom srezu »Birlik« i još nekoliko radnih zadruga od albanskih seljaka u Gostivarskom i Tetovskom srezu. Na ovim kulturnim manifestacijama došlo je do silnog izražaja bratstvo makedonskog naroda sa Turcima i Albancima.

Za pet godina od oslobođenja turska i albanska manjina u Skoplju razvile su široko i brzo svoje stvaralačke snage.

U Bitolju, 18 oktobra ove godine, na jednoj priredbi koju je davao »Jeni Jol«, bilo je prisutno nekoliko stotina Albanaca i Turaka. I posle svake uspešne tačke, stari Šiptari i Turci klicali su »Živeo Tito, naš Tito«.

Tako je bilo svuda. I Makedonci i drugi pljeskali su podjednako našim novim kulturnim aktivistima koji ulažu sve svoje snage i sposobnosti za dobro svoga naroda.

Zahvaljujući velikim naporima, a i na osnovu već postignutih rezultata u radu ovih društava, stvara se mogućnost za formiranje manjinskog pozorišta u Skoplju, što će biti jedna od najvažnijih tekovina naših manjina na kulturno-prosvetnom polju.

Albanska i turska manjina koje su izašle iz vekovnog mraka i ušle u svetlost socijalizma idu krupnim koracima novim uspesima i pobedama na kulturnom polju za svoju sreću, za sreću svih naših naroda. One, uživajući punu ravnopravnost u političkom, ekonomskom i kulturno-nacionalnom pogledu u FNRJ, žestoko osuđuju informbiroovske avanturiste i na njihove zločinačke planove odgovaraju većim zalaganjem, većim uspesima u radu, još čvršćim zbijanjem oko KPJ na čelu sa drugom Titom, koji sigurnom rukom vodi sve naše narode u socijalizam.

Mustafa KARAHASAN

ANĐA

Skender KULENOVIĆ

I ove godine, rat će ući u zimu.
Po zelenim sabljama kukuruznih pera već izbija rđa. Treperi vedro, čisto poslijepadne rane jeseni; na prohladnu popuhu lijena vjetra, koji se odnekud prene, zebljiv srh kao da prođe kroz kukuruze, i oni se trgnu i zašapore resko. Vrijeme je eto i kukuruznom trganju, a po ovim njivama nadomak Dubici još stoji pšenica, već nagnjila, sa malo punih klasova, — negdje se obrunili, negdje ih načeo ptičji kljun.

Tu pšenicu zasijale su jedne mjesečne noći Kozarčanke i djeca, pod zaštitom jedne čete koja je držala zasjedu prema Dubici; da požanju ili zapale ovo prkosno partizansko žito — Nijemcima i ustašama iz Dubice nije bilo do toga, ove treće godine rata, jer su se sami o sebi zabavili, a ni rijetki stanovnici Potkozarja nisu ugrabili da ga ljetos dignu, jer su ustrašene dubičke ustaše odmah osipale ovamo iz bacača i mitraljeza, ako im se samo učinilo da se ovdje nešto makar pomaklo.

Sad, u ovu ranu jesen, rasula se evo po ovim njivama radna brigada, devedesetidvije žene i djevojke i ne znam koliko pionira, spabirčeni iz nekoliko sela opustjelog Potkozarja; ono je desetkovano u njemačkoj ofanzivi Četrdesetdruge.

Stražu brigadi drži sada pun bataljon; čudnovato, čitav dan ni pucnja, kao da i neprijatelj vidi da će vrag odnijeti svoje. Jedni beru kukuruz, drugi oru i odmah siju, treći žanju zaostalu pšenicu, makar i takvu kakva je, ako ništa, ono da se bar izvadi sjeme.

— Manite se, cure, te strnjike, — govori jedna ostarija žena — prebacite se u kukuruze, to nam je preče! Može otkud neprijatelj većom snagom, pa nećeš izniječi ni klipa!

— De, ne širi panike, — odgovara djevojka iz stroja u pšenici — a šta radi naša vojska na brdu! Nek izvadimo odavle jednu pogaču, vojski je zauvar!

— E, hoću uz inat im! — uspravila se žetelica Anđa Jeličićka i zasjeckala srpom prema Dubici.

I viknuvši: »Napred, Prva jelovačka!« povila se ponovo po žitu i nastavila da žanje, sva u zamahu; odmiče tako pred strojem krupna kao dobar momak, bibavih pleća i razvijorene suknje na širokim ševeljavim kukovima, strojna i gipka kao da joj kosti i mišići kližu na zejtinu.

Nije to što je gledam ja, ima to — mislim se u sebi — ima to svoje. I zaista, vraćajući se sa te ratne žetve i sjetve, zadovoljna što im je akcija pošla za rukom, Anđa kao da mi je sve kazala, ne htijući; zastajkivala je dok mi je to pričala, i tad bih se sreo s njenim običnim graorastim očima, koje su gledale u mene, ali kao da ne vide ni mene ni išta pred sobom, nego su otišle daleko nekud, te se čas iskre, čas gase, kao u osamljenu sjećanju.

Lani — u onoj najvećoj ofanzivi na Kozaru — zdrugovci i ustaše pohvatali su ih u kozarskim zbjegovima i gonili u Dubicu preko ovih istih njiva na kojima su danas radile.

Tu su ih bili dotjerali do rječice i natjerivali u vodu da je pregaze tako u koloni po osam, ne kvareći reda, bez zastoja. Nijemci su na tom mjestu upravo gradili most koji je naša vojska bila podigla u vazduh; iako je već bio gotovo završen, nisu im dali da pređu preko njega, valjda zato da se ne bi prekidao posao.

Ali oni su prekinuli posao, te sa mosta i obala promatrali žene kako teškom mukom savladavaju maticu preko koljena, neke i sa djetetom u naručju. Odjednom, iz čista mira, jedan od oni na mostu uzeo je ciglu i zafrljačio je dolje na kolonu u vodi; za njim se, kao po dogovoru, povedoše i ostali, te su dohvatali šta je kojem dolazilo pod ruku, cigle, kamenje, otsječke trupaca, i bacali kako se gdje koji zatekao; jedni su jadni svijet kamenicama, i čime bi stigli, natjerivali u vodu, drugi gađali odozgo sa mosta, treći dočekivali na drugoj obali. Žene su se poginjale po djeci da je zaklone od udaraca, zavaljivale se u maticu, neke od njih ipak su se nekako dizale mokrih, rasutih kosa, dok su druge plovile niz vodu onesviještene, gdjekoja sigurno i mrtva, što je bilo isto, jer i koju nije namrtvo pogodila cigla, tu je tako u nesvijesti davila voda; tjelesa, šarene i dječje kape plivale su niz rječicu crvenu na mahove i mjestimice od mnogih rana.

Jedna žena, pred ulazak u vodu, podigla je ruke i stala da psuje napadače vičući iz svega grla: »Udrite, kukavice sinje, ali doći će vam kraj! Živio Tito!« Kamenice su se na to brzo usredsredile na nju i na žene oko nje, — kolona se načas pretrgla; zdrugovci i ustaše koji su ih pratili strčali su se odmah i navalili na njih kundacima s obje strane; tu ženu i s njome još sedam žena i djevojaka izgurali su iz reda i potjerali pred sobom prema jošikama na obali, tu odmah povrh mosta; povorka se zaustavila, muk je nastao, Nijemci su gledali.

Među tim ženama i djevojkama što su ih gonili put jošika bila je i Anđa; išla je teška daha, držeći se za grudi, udarena nečim, kamenom ili trupčićem.

Ređali su ih na obali. Anđa je htjela da im se okrene leđima, ali je tad jedan zdrugovac, pirgav i žut, ščepa za ramena i obrnu:

— Ovako, ovako, smrti u oči da gledaš!

— U stotinu smrti, životinjo!

Oni se, još kivniji, ne smogavši ni riječi, hitro izmaknuše i naniješe strojnice.

— Živio Tito! Živjela Komunistička . . .

Anđa nije ni doustila, jer u tom trenutku vide kako zatreperiše strojnice, i bi joj u isti mah kao da ogluhnu i kao da je neko udari otraga ispod koljena te se složi na zemlju.

Našavši se na tlima, nije znala da li je pogođena smrtno, pa će još koji trenutak disati tako u zemlju i umrijeti, ili je možda samo ranjena; ubrzo osjeti na sebi mrtva tjelesa ubijenih žena, teška i prevješena kao vreće; činilo joj se da su na njoj dva tijela. Tad je počela da strepi da će zdrugovci i ustaše prići pa stati da ih bacaju u vodu te pritom otkriti da je ona još živa, i onda ponovo pucati u nju ili udariti je na najstrašnije muke.

Sustezala je dah, naprezala se da ničim ne pomakne, ni malim prstom; začudo, čuo se najprije samo rječni žubor, a potom se malo podalje opet očulo grljanje kolone preko rječice, muklo nekakvo grljanje, praćeno pljuskom i bobotanjem gažene vode i pokojim povikom sprovodnika ili vriskom kojeg djeteta. Po svoj prilici, oni što su ih strijeljali nisu imali kad da se bave oborenim žrtvama, u strahu da im se ne raspe ili ne pobuni kolona, makar i goloruka i sastavljena od žena i djece, te su joj se tako odmah i povratili.

Bilo je to pred zalazak sunca. A ono je zalazilo sporo, činilo se kao da nikad ne misli zaći. Još su se čuli Nijemci po mostu, te nije smjela da podigne glave kako bi vidjela koliko mu još ima da zađe, nego je samo otvarala oči, pa čim bi opazila da je još vidno, odmah bi zažmirila ponovo.

Osjetila je u jednom trenutku curke krvi kako joj se slijevaju oko struka; ali boli nikakve — rana se valjda, mislila je, još nije bila ohladila; ili je to možda krv jedne od onih što leže na njoj i čijeg lica, ni jednog, nikako ne može da se sjeti.

Na mostu se najzad sve utišalo. Mrak se već hvatao. Osjećajući na svom vratu ledenu ruku ubijene, stala je sve slobodnije da pridiže glavu i da očima traži most, ali njega je zaklanjao jedan rakitni grm. Ležala je tako ni sama ne zna koliko, dok se nije dobro unoćalo, o čemu su govorile već sasvim razgorene zvijezde, glasnije šumorenje vode i zrikanje zrikavaca kroz ustaljenu noćnu tišinu.

Što je mogla opreznije, skinula je onu ruku sa vrata i izvukla se ispod mrtvih tjelesa. Stala je da pipa žene, da im podiže glave i zagleda u lica, kao da je možda još koja živa pa se i ona pritajila, ali je svako tijelo bilo hladno i mlohavo, a lica nevidljiva u mraku.

Ustala je i, sva uganula, pošla rukom po sebi da vidi u što je ona ranjena, ali, na svoje veliko čudo, ranjena nije bila nigdje, — sama sebi da ne povjeruje.

Začuo se govor kod mosta; to je očigledno bila njemačka straža. Da bi što dalje bila odatle, krenula je uz rječicu, na prstima, pazeći da ne stane ni na slamku. Ali kuda?

U selo, makar koje. No sela su pusta, i teško da u kojem nema neprijatelja. Opet u Kozaru, u kojoj je i zarobljena!

Ali ispod Kozare eno još trepere njemačke vatre, to sigurno logoruju po sljednje neprijateljske snage. Pročešljavši svaki kozarski grm Nijemac je mislio da je tu uništio Titovu vojsku; no Anđa je vjerovala da to nikada ne može biti, da u Kozari, u toj izdužnoj ćutljivoj gromadi što se crni pred njom lebdeći između njemačkih vatara i zvijezda, stoji i sada ta vojska; i djevojka je gazila bez daha put mrke tvrđave, u kojoj je zaista i dalje stajala njena vojska; zaobišla je neprijateljske vatre i, jedući nekoliko dana bukov list u Kozari, opet se sastala sa slavnim odredom Mladena Stojanovića . . .

•

A taj odred pretvorio se odmah poslije ofanzive u brigadu. Jedna za drugom stvarale su se tako u opustošenom Potkozarju nove brigade, i čovjek se čudom čudio otkud niču.

I možua se danas, četvrte ratne jeseni, u jednoj od tih brigada nalazi i Anđa, možda se ta djevojka, koja je onako pred njemačkim i ustaškim šmajserima klicala Titu i Partiji, sastala sada sa njegovim vojnicima daleko tamo prema našoj istočnoj granici, kao bombaš ili bolničarka u brigadi; i možda će sutra da juriša s njima baš na ulicama Beograda . . .

(odlomak iz ratnog zapisa »Sastanak«)

Pripreme za veliku izložbu srednjevekovne umetnosti naroda Jugoslavije u Parizu

BLAGO KOJE PRIPADA NARODU

Glava Hrista iz Svete Sofije (Ohrid)

U Ohridu, nekadašnjoj prestonici Samuilovog carstva i kulturnom centru kroz ceo Srednji vek, postoji preko 30 kulturnih spomenika, veoma značajnih po svojoj istoriskoj i umetničkoj vrednosti. Ti spomenici, međutim, nikada nisu imali toliko posetilaca koliko ovih godina posle oslobođenja, upravo zato što u Ohrid i na njegovo divno jezero nikad dosad nije dolazilo toliko ljudi.

Najznačajniji od spomenika je crkva — Sofije — nekadašnja saborna crkva ohridskih patrijaraha i arhiepiskopa, podignuta još u ranom srednjem veku, verovatno na mestu neke antičke građevine ili paganskog hrama. U XI veku crkva je živopisana freskama, čiji ostaci pretstavljaju najstarije zidne slike u našoj zemlji. U XIV veku dograđivana je i dodati su joj novi živopisi, delom preko starih. Turci su zatim crkvu pretvorili u džamiju — premazali freske, razvalili ikonostas, neke vajane delove sa zidova ugradili u pod, dozidali minare. Ali kada su sa tog minareta čudnim slučajem pale i ubile se dvije hodže — sujeverni Turci su crkvu pretvorili u magacin za žito.

U toj crkvi radi Jaroslav Kratina, slikar kopista. Taj rad nije nimalo lak — treba uložiti puno truda i napora dok se ne konstatuje da je »izrađeno toliko i toliko kopija«. Jer, najveći deo fresaka nalazi se pod debelim slojem maltera i kreča. Zato freske tek treba »otkriti« — to je bio prvi zadatak umetnika. I sa nožem u ruci umesto palete oni su polako, pažljivo, santimetar po santimetar skidali slojeve kreča, kojih često ima i po 60. Taj rad zahteva izvanredno strpljenje. Ali oni su radili sa strpljenjem koje zadivljuje i ljubavlju koja se upravo njime potvrđuje. Kada je zid suv, još nekako ide. Ali kada je vlažan i kada se zbog toga kreč okamenio i sjedinio sa malterom na kome je freska, tada se za ceo dan rada može »otkriti« svega desetak santimetara. A freske su velike po nekoliko kvadratnih metara, neke i preko 20!

Kada je freska najzad očišćena, pristupa se takozvanom »kalkiranju«: preko freske se stavi paus-papir i na njemu se kopiraju linije sa freske. Potom se taj crtež prenosi na platno impregnirano specijalnom smesom koja ostavlja utisak zida, a tek onda se pristupa umetničkom kopiranju freske. Ozbiljan zadatak su imale ekipe kopista. Određene freske trebalo je iskopirati do predviđenog roka i svaki trenutak bio je dragocen. A nema dana da grupe posetilaca ne prekidaju slikare u radu. No oni se ne ljute. Naprotiv, s puno ljubavi daju oni posetiocima objašnjenja i pritom se na njihovim licima jasno odražavaju radost i ponos, jer u očima, u stisku ruke svakog posetioca vide i osećaju iskreno i duboko priznanje za svoj rad.

*

Posetiti ekipe u Markovom manastiru ili u Lesnovu, nije nimalo lako. Tako, udaljene od puteva i naselja, mesecima su živele i radile u samoći ekipe naših umetnika.

Freske ovih manastira su iz XIV veka. Ono oslobođenje od kanona vizantinske crkve, čiji se početak vidi na freskama u Sofiji, ovde je u potpunosti izraženo. I više — ove freske odišu nečim što je specifično naše, one su odraz sredine i vremena u kome su nastale.

I u ovim manastirima kao i u drugim (Sv. Sofija, Mlado Nagoričane, Peć, Dečani, itd.) pored freski sa biblioskom tematikom mogu se videti i freske vladara, vlastelina, vojskovođa. U neprekidnoj međusobnoj borbi za prevlast feudalci su dizali crkve i manastire — da time steknu tada važnu podršku crkve i da pokažu svoju moć. To su činili i Milutin, i Dušan, i Uroš i despot Oliver, i mnogi drugi. A zidove crkava krasili su svojim portretima — sa oreolom oko glave. I nehotice se čovek seti reči onog budalastog kralja koga je opisao Gorki: »Na svim ulicama gradova postaviću statue svojih predaka. Ljudi će videti koliko je kraljeva bilo u prošlosti i tada će priznavati da se i u budućnosti neće moći bez njih«.

*

Nerezi, mala crkva u blizini Skoplja, nalazi se visoko u brdima pored istoimenog sela. Do nje vodi samo strma staza duga desetinu kilometara. Crkva je sva ukrašena freskama iz XII veka i zato pretstavlja veoma značajan kulturni i istoriski spomenik. Sada je pretvorena u muzej.

Radom u Nerezima rukovodi slikar Dušan Ristić. U sastavu njegove ekipe nalaze se i dve francuske slikarke — Elizabet For i Mart Flandren. Kao stručnjaci za kopiranje freski one rade u Parizu za čuveni muzej Pale d'Šajo. Ove dve slikarke veoma su različite po svom karakteru: dok je Mart Flandren tiha, mirna, bez mnogo reči, Elizabet For je sva u pokretu, uvek nasmejana, glasna, uvek nečim oduševljena — freskama koje kopira, svojom gostoljubivom domaćicom ili nepoznatim dečakom koji joj neprestano traži boje i zatim satima sedi na suncu »slikajući« kozu. Ali se obe slažu u oceni umetničke vrednosti naših fresaka:

— One su divne, izvanredne!

I da bi nekako potkrepile svoje reči, koje su toliko pohvalne da lako mogu izgledati konvencionalne, one vade časopis »Art sacrée« u kome su dve fotografije fresaka iz Nereza:

— Eva, mi smo videle ovo i oduševile se. Zato smo i došle ovamo. Velika je to umetnost.

Veliko interesovanje naroda za rad umetnika i za svoju umetnost videli smo svuda u toku našeg putovanja. U Ohridu su svakodnevno preko celog leta mnogobrojni posetioci dolazili u crkvu sv. Sofije i živo se interesovali za sve — ko je sagradio crkvu, u čemu je vrednost fresaka, kako se vrši kopiranje, itd.; u Andreašu su članovi jedne komisije za prijem fresaka dugo morali da govore grupi milicionara o istoriskoj i umetničkoj vrednosti manastira, a oni su pažljivo slušali, čak i beležili nešto, a na kraju su ozbiljno obećali: »Ne brinite, dobro ćemo ga čuvati!«; u Mladom Nagoričanu su okupljeni seljaci s priličnim iznenađenjem primili na znanje da je manastir velika kulturna vrednost (»Pazi, bogati, a mi mislimo — obična crkva, još k'o velimo — što ga tu država zaštićuje!«). Tako je bilo i u Peći, Dečanima, Studenici, — svuda uostalom. Narod se uči da ceni, poštuje i voli svoje kulturno nasleđe. Treba ga samo upoznati s njim.

I, ako se živahna Elizabet For nije smejala kada je neuki seljak doneo korpu voća da tako, na svoj način, nagradi umetnike, to je zato što je i ona shvatila da se u tome jednostavnom čoveku razvijaju novi kvaliteti.

*

Tako odmiče veliki posao kopiranja fresaka za izložbu srednjevekovne umetnosti naroda Jugoslavije, koja će ispuniti 13 ogromnih dvorana palate Šajo u Parizu. Ova izložba pokazaće jasno i neoporecivo celom svetu kako su naši neimari kulture kroz sva vremena i kroz sve škole umetničkog stvaranja u srednjem veku uspevali da, kao plod dugog ličnog i zajedničkog rada i iskustva, tehničkog usavršavanja i snažnih stvaralačkih sposobnosti, stvore dela od prave i visoke umetničke vrednosti. Zato svaki od tih naših kulturnih spomenika pojedinačno i svi skupa pretstavljaju za nas kulturno nasleđe koje mi danas umemo i da cenimo i da volimo, i kojim možemo s punim pravom da se ponosimo. To naše kulturno blago dokaz je da je u našim krajevima cvetala velika umetnost, nastala kao odraz jednog velikog, opšteg društvenog poleta, isto onako kao što je kasnije nastala Renesansa.

Vekovima je stajalo skriveno, zaboravljeno to naše kulturno blago prošlosti. Prohujali su nad njim vekovi, prošle su epohe feudalizma i kapitalizma. I tek danas, u socijalizmu, ono je ponovo ugledalo dana i postalo svojina naših oslobođenih naroda.

Đorđe BOGOJEVIĆ

IZJAVA

Naj ne izrečem v stihu besede
lažje in blažje kot je ukaz
v slehernem zvestem iz naše srede,
komu naj sodi ljudstvo in čas!
Ko zmagoslavno smo prepredli
suženjstva črnega noč in vihar,
smo se dokončno in dobro zavedli,
kdo bo domu pravi gospodar!
Pajkom raztrgali smo pajčevino!
Tistim po vetru — snemamo plašč!
Gnus se ne skrije s pobožno črnino!
Kdor jih je polnil — ta jemlji iz kašč!
Čista naj naša zemlja stoji,
kakor je čista zanjo tekla kri!

Toda če treba je mehke besede,
toda če treba je bodrega duha
za vsakogar iz naše srede,
ki vdano in vneto dela in ravna,
tedaj se beseda mi izpremeni
v poljub za vsak žulj na rokah,
v pozdrav vsaki misli, porojeni,
da zmaga temo in dvom in strah,
v nasmešek za brazde na licih globoke
za roke devojk v nežno milovanje,
za skrbne in dobre njih delovne roke!
O — v njih se razcvetajo naše sanje,
svobode razkošno duhteči cvet,
na svetu preredki, najlepši cvet!

Naj ne izrečem nikdar besede,
lažje in blažje kot je udar
srca poslednjega iz naše srede,
srca, ki bije za našo stvar
ali na cesti edinstva in bratstva,
ali, kjer traktorji naši pojo,
ali, kjer črna bogatstva
tlijejo globoko pod zemljo,
ali po vsem domovju širnem,
kjer trgajo vodi rodovitno prst,
povsod, povsod, kjer v zanosu
neizmerne
naš rod utripije zdrav in čvrst,
udarja in ustvarja z veliko močjo,
da orgle prihodnosti pojo mu pod roko!

Tako sem v sebi miren in močan,
sredi med svojimi, sredi velikih dejanj!
In pridi prijatelj, brat ali vrag —
spoznan bo, preden prestopi naš prag!
Tako pozdravljam vzhod in zapad,
objamem srčno — branim se ko grd!

France KOSMAC

»BAKONJA FRA-BRNE« NA ČEŠKOM JEZIKU

U Bratislavi je izašao u češkom prevodu »Bakonja fra-Brne«, poznati roman našeg istaknutog realiste Sime Matavulja. Knjigu je preveo Jožef Holubok.

IZLOŽBA MAKEDONSKE KNJIGE U BEOGRADU

U nizu izložbi koje priređuje knjižara broj 1 izdavačkog preduzeća »Prosvete«, ovih dana je otvorena Izložba makedonske knjige.

Izložba odražava živu i raznovrsnu izdavačku delatnost u Narodnoj Republici Makedoniji od oslobođenja do danas. Pored političke literature, naučno-popularne knjige, dečje književnosti i školskih udžbenika, tu se mogu videti zbirke pesama Koste Racina, K. Nedelkovskog, Sl. Janevskog, B. Koneskog i zbornik književnih radova mladih makedonskih pisaca »Proza i poezija na mladite«.

Među naučnim publikacijama privlače pažnju izdanja Naučnog instituta za nacionalnu istoriju makedonskog naroda. Svojom lepom opremom ističe se veliki ilustrovani zbornik »Pet godini Narodna Republika Makedonija« i dva zbornika makedonskih narodnih pesama. Prevodna literatura zastupljena je delima M. Gorkoga, I. Cankara, R. Rolana, A. Tolstoja, A. Fransa i dr.

P. Karamatijević: Crtež

Još jedan dokaz nemoći

Najnoviji ispad čehoslovačkih vlasti, — policiska premetačina i zatvaranje »Jugoslovenske knjige« u Pragu, nije za nas ništa iznenađujuće, ne što što nije moglo da se predvidi u čitavom ovom nizu besmislenih i tupoumnih informbirovskih postupaka. U borbi protiv naše zemlje, u borbi protiv istine koju brani naša Partija, — rukovodioci informbirovskih partija, evo, sve više se zaglibljuju u močvari metoda koje ne samo da potsećaju na fašističke, nego su im upravo jednake. Brošure, jalove i nesrećno nepismene publikacije svih vrsta, mucavi novinarski članci i emisije kao što su one Radio Pešte, naprimer, — zidane na plitkim temeljima laži, i samim njihovim tvorcima počinju da se sve više pokazuju u pravoj svetlosti i svoj svojoj nemoći. Zaista je težak posao svih gaulajtera informbirovske propagande! Bili bismo svakako neiskreni kada bismo sve ove njihove napore okvalifikovali, recimo, laganom igrom ljudi uverenih u povoljan ishod svoje stvari. Informbirovci svih zemalja obavljaju posao koga je obavljala sveta katolička crkva u vreme, na primer, prodora prvih ideja francuskih enciklopedista, — moraju da dokazuju nešto u šta i sami ne veruju, i u šta, svakodnevno, sve manji broj ljudi, može i hoće da veruje. Teško je dokazati nekom Poljaku da je ruski jezik bolji i plemenitiji od njegovog, teško je danas, u XX veku, dokazati mladićima i devojkama u Rusiji da su im mesto modernih igara potrebne one stare, dobre, drevne ruske balalajke, — pošto je sve rusko, pa čak i ono feudalno, danas, u socijalističkim naporima, vrednije od svega što je iz inostranstva! A najteže od svega je — boriti se protiv Jugoslavije, koja, iako je »u manjini« (kako to rekoše policiski agenti našim službenicima »Jugoslovenske knjige« u Pragu), nikako ne popušta, nego sve više, i živom rečju i živim delom, razbija njihove koještarije i kontrarevolucionarne lagarije.

Stvar je prosta. Ni lakrdija sa budimpeštanskim procesom (predigra za otkazivanje međunarodnih ugovora sa našom zemljom i za nastupe pred Generalnom skupštinom OUN), — zaista, nije pomogla.

Protiv ofanzive istine i lepote stvari za koju se borimo, protiv naše socijalističke stvarnosti koju izražavavaju pisci naše savremene knjige, — nemoguće je boriti se loše sročenim brošurama i nepismenim novinarskim člancima. Kad nema istine koju treba reći (u ovom prkosnom veku istina je sve!) — nema ni pisca. Pisac i istina, — to su dve toliko nerazdvojive stvari, — da je to kod nas poznato i svakom gimnazijalcu. To ne znaju, nažalost, naredbodavci informbirovskih spisatelja, — i stavljaju one jadnike na opasne muke! A tim poslušnim piscima je utoliko teže što su izdali svoju savest, svoje dostojanstvo pisca i čoveka, i što su primorani da pljuju po svojim vlastitim jučerašnjim i dojučerašnjim stihovima, člancima, i izjavama.

A pero i hartija, međutim, nisu na raspolaganju samo ovim člankopiscima i bljuvotinopiscima i lažopiscima i nepiscima. Knjiga se piše u našoj zemlji, to više nego ikad ranije. I ta knjiga, i pored svega, ipak prodire i tumači istinu o našoj socijalističkoj zemlji koja nije postala socijalističkom slučajno, iz nekakvih srećnih okolnosti, nego iz krvi koja se lila tokom narodne revolucije i iz napora koje svakodnevno čine naši radni ljudi. Knjiga koju pišu naši pisci izvire iz istine, iz stvarnosti našeg društvenog života. Nju i informbirovci osećaju, sasvim prirodno, kao svog velikog i vrlo opasnog protivnika. I to ne samo knjigu koja se piše danas, nego i onu od juče, napisanu na dohvat, u predahu bitaka koje su gorele našom zemljom, i onu od prekjuče, iz stare Jugoslavije, i onu davno napisanu, — i svaku, svaku knjigu koja izvire iz stvarnosti, iz onoga što jeste i što je bilo, i što nosi trag naših osećanja i naše krvi. Zbog toga informbirovci pokušavaju da negiraju klasike naših književnosti, i da omalovaže, na primer, velikog pisca slovenačkog i celokupnog jugoslovenskog proletarijata Ivana Cankara, zbog toga je Todor Pavlov, koji se toliko divio našoj literaturi — napisao nedavno onaj prljavi članak o našim piscima. Ali, ko će da veruje Glatkovima, Surkovima, Tihonovima i njima sličnim, i svima, svima onima koji preko jednog dana menjaju kožu nekoliko puta? I, dalje: ko će da veruje u besmislice koje oni trabunjaju o herojskoj oslobodilačkoj borbi naših naroda, o tome da je ona bila puka stihijnost, slučajnost, mistična, pravoslavna i ko će još znati kakva sve odanost vekovnoj Rusiji (čak i onoj Rusiji koja nas je u toliko teških trenutaka ostavila na cedilu!) — ko će u sve to da veruje kad pročita pesnike naše koji su pevali neposredno pred svoju smrt, sagledavajući opipljivu viziju onoga što mora da bude? Ko će da veruje u sve to, — kad prodre u njega snaga lirike, nadahnuta reč čoveka koji se ne boji ni krvi, ni umora, — i koji sve od sebe daje, kao svaki sin ovog nepokorenog naroda, za slobodu i lepotu sutrašnjeg dana?

Ima naša književnost nedostataka, o kojima mi raspravljamo, i protiv kojih se mi borimo. Ali je naša literatura upravo superiorna po jednom svom osnovnom kvalitetu, — ona je ljudska, ona izvire iz istine, iz srca ljudi svesnih svojih bića i bića svoje zemlje. Neznani čitalac u Pragu, Varšavi, Tirani, i u Moskvi, i svuda gde naša stara i nova, nekadašnja i sadašnja knjiga stiže i može da stigne, — osetiće, kroz nju, saznaće gde je istina, zašta se bore naši narodi pod Titovim rukovodstvom, i gde je danas jezgro savesti međunarodnog proletarijata. Saznaće da se mi, ustvari, ne borimo samo za našu zemlju, nego da se u borbi za naš dom borimo i za one domove koji su sada bez svetla, i u kojima je sve tamnije; da braneći tekovine naše revolucije, branimo revoluciju uopšte, — i da, braneći našu nezavisnost i naše dostojanstvo branimo principe ravnopravnosti, nezavisnosti i slobode svih naroda.

Protiv emotivne poetske reči, protiv lirike i nadahnute proze, — informbirovci ne mogu da se bore, isto onako kao što su nemoćni pred istinom, koja lagano ali sigurno pobeđuje. Oni su se, zabranom »Jugoslovenske knjige« u Pragu, poslužili metodima kojima su se služili i fašisti. Oni misle da knjiga, da književnost može da se sputa katancima i pečatima udarenim na vrata knjižara, što toliko potseća na jalovo uverenje koje su imali nacisti u Nemačkoj, kad su 1933 bacili na lomaču dela naprednih nemačkih pisaca. Literaturu, istinitu, ljudsku, slobodarsku, — ne guši dim vatre, ne guši je mrak knjižare, na kojoj su zatvorena vrata i prozori. Reč je živa, reč je ljudska, i ona zbog toga prodire. Mi znamo lepotu i vrednost reči, zato što znamo lepotu istine, zato što se borimo da je još bolje saznamo. I mi u tome nismo sami. Nije mali broj pisaca kao što su Žan Kasu i Luj Adamič, koji neće da prodaju svoju savest, da izgube lepotu i svetlo reči. Premetačinama, zabranama, i šikaniranjem koje su izvršili informbirovski policajci pre neki dan u prostorijama »Jugoslovenske knjige« u Pragu, — neće moći zadržati val istine o našoj zemlji i našoj stvarnosti, val koji će jednog dana da potopi sva ta informbirovska naklapanja, mucanja i škrabanja. Postupak čehoslovačkih vlasti, — zabrana »Jugoslovenske knjige«, jedine naše kulturne ustanove u Čehoslovačkoj — samo je još jedan dokaz više bezglavosti, nemoći i straha u kojima se dave oni koji okreću leđa istini i revoluciji.

Radomir Konstantinović

VATRENO KRŠTENJE

Iz partizanskih uspomena

France BEVK

Idućeg jutra bilo je svuda tiho, samo se s juga, preko obraslih vrhova, razlegala besna pucnjava. Nemci su probijali put iz Trnovog na Lokve. Naša divizija ih je zadržavala sa svojih položaja.

Nad Čepovanom i nad okolnim vrhovima dugo je kružila »štuka«. Kad je naposletku odletela, zabrujali su bombarderi, opisivali široke krugove do Velikih Lazni i vraćali se. Mogle su se, s prekidima, čuti detonacije. Bombardovali su Lokve. Toga dana selo je bilo silno porušeno i popaljeno. Štab divizije sa zaštitnom četom već zorom se pomakao na Velike Lazne.

Pala je poslednja bomba, poslednji bombarder je nestao sa vidika. Došli su da nam ispričaju da su Nemci u Gorenji Tribuši.

»Koliko ih je?«

»Četrdeset ili pedeset, nema ih više. Brojali smo ih kada su se spustili od crkve, prema drumu«.

»Da li su straže na svojim mestima?«

»Jesu«.

Ostali smo sedeći i čekali da se položaj raščisti.

Radiotelegrafista je sedeo pred svojim aparatom i vrteo dugmeta. Tražio je vezu s Gorenjskom. Dobio je. Na pitanje šta ima novoga, došao je tako nejasan odgovor da je tražio da se ponovi. Nato je došlo nasvim jasno.

»Odlazimo. Hajka«.

I već je veza bila ponovo prekinuta. Pogledali smo se. A nismo ni sanjali da čudnim slučajem te reči vrede i za nas. Pet, možda deset minuta kasnije začuli su se pucnjevi nekih dve stotine koraka od naše kuće. Odgovorila im je pucnjava kakvih stotinu koraka dalje.

Jedva smo imali vremena da dignemo glave i da oslušnemo, kad je udario kroz prozor i kroz pukotine vrata oštar usklik:

»Nemci!«

Radiotelegrafista je uzeo svoj aparat u naručje kao dete i strčao s njim u sklonište ispod kuće. Njegov pomoćnik je svom brzinom kidao antenu.

Kad smo pošli klancem, bio je već krajnji čas. Neprijatelj je mogao svaki trenutak da se pokaže iza brežuljka za našim leđima. Zaštitna četa diviziskog štaba trčala je u streljačkom stroju na vrh grebena pred nama, obraslog retkim drvećem i grmljem.

»Ne tamo gore!« povikao je Luka i pokazao na desno. »Tamo zauzimamo položaj!«

Vis na koji je pokazao bio je kao stenovita tvrđava. Gledao je na put koji je vodio u Čepovan. Iza visa padela je skoro okomita krševita stena u duboku, divlju Tribušku provaliju. Tu je svako opkoljavanje bilo nemoguće. A uskim grebenom bio je još uvek otvoren put za uzmak prema severu.

Za našim leđima digla se crvena zvezda i ugasila se. Nešto dalje digla se kao odgovor druga raketa. Varali smo se da je za nama samo kakvih četrdesetak ili pedesetak Nemaca. Iz garnizona u Idriji otišlo je toga jutra oko dve stotine Švaba i domobranaca. Oni su se u Gorenji Tribuši razdelili u dve skupine, svaka se svojom vrtoglavom stazom ispela na Velike Lazne. Jedna je možda kanila da zađe iza leđa našoj diviziji kod Lokava. Druga je bila određena u Čepovan da izvrši ono što nije uspelo skupinj iz kanala, koja je bila potučena u Srednjem Lokovcu. Kada je na vrhu brega bila dočekana pucnjevima, verovatno je raketom pozvala u pomoć drugu skupinu.

A takođe ni neprijatelj nije znao kolike su naše snage: Bilo nas je pedesetak, a među nama jedva trideset dobro naoružanih boraca. Zaštitna četica diviziskog štaba posela je vrh grebena nad klancem sa raštrkanim kućama. I borci na stenovitoj visini su čučeći među drvećem i grmljem spremni očekivali Nemce i naređenje za napad.

Nije trajalo dugo, jedva koji minut pa su se pojavili klancem iza obronka. Nastupali su oprezno, ipak u skoro zbijenoj vrsti, samo s malenom izvidnicom napred, po svoj prilici su bili uvereni da su se sukobili s kakvom partizanskom izvidnicom, koja se zatim povukla. Da su upali u zasedu postali su svesni tek kada su pali prvi hici. Razlegla se oštra zapovest, njihova kolona se razvila u strelce. Izgledalo je da će odlučno jurišati na naš vis. Tada je zapucalo i s druge strane, s vrha pobočnog grebena. Našli su se između dve vatre. Zadnji su se povukli i tražili gde da se skriju, a prednji poleteli prema samotnoj kući, koja je stajala kraj puta i zabarikadirali se među njenim zidovima.

Sat je pokazivao dva posle podne. Doživeo sam vatreno krštenje. Ranije sam se više puta pitao kako će mi biti u duši u takvom položaju. Obuzimala me je čak neka plašljiva radoznalost. Sada je bilo tu. Na vest da su Nemci u neposrednoj blizini, malo su mi zatreperili živci. Najviše me plašila neizvesnost šta se može dogoditi u idućem trenutku. A na položaju sam bio miran toliko da mi je prijala cigareta. Verovatno je na mene takođe uticala hladnokrvnost boraca koji su bili u mojoj blizini. Neki su stojeći među drvećem šarali mašinkama kao da Nemci i domobrani imaju samo puške od zove. Tada sam prvi put video i saznao kako se partizan ponaša u bici. Kod nekih moglo se zapaziti nešto nervoze, što se ogledalo u češćoj pucnjavi nego što je bilo potrebno. Uznemirili su me dumdum meci, koji su počeli da eksplodiraju po granama i mladicama iza leđa. Imao sam osećanje da je neprijatelj prodro s druge strane i da nas napada u potiljak. Posle mi je postalo jasno kako je u stvari. Osluškivao sam parčad zrna koja su zujala kao otrovna gamad.

Neprijatelj se trudio da uništi položaj diviziske zaštitne čete na suprotnom bregu. Između dve vatre bilo je za njega neizdržljivo, nužno je bilo i povlačenje iz usamljene kuće. Napali su vrh u streljačkom stroju po širokim gomilama snega, koji je prštao pri svakom koraku. Razlegao se visok, zapovednički glas: »Vorwärtz«! Nemci su padali na trbuhe, dizali se i opet padali u sneg. Napad je bio drzak, riskantan, jer su ih naše mašinke tukle u leđa. Završio se povlačenjem do usamljene kuće... Ali, ni četica na visu nije izdržala. Nemci su joj zašli iza leđa, bila je opkoljena sa dve strane. Jedan borac je pao, trojica su bila ranjena, ostali su se spasli na strmi šumoviti greben koji pada u čepovansku dolinu. Dvojica ili trojica od njih probila su se stramputicom do našeg položaja.

Očekivali smo, da će sada Nemci napasti na naš vis. Nisu smeli da rizikuju frontalni napad. Među drveće i među stene bacali su mine i tromblonske bombe, koje su prouzrokovale na našem graničnom krilu trenutnu zabunu. Upalilo se lišće i suvi korov. S brega su se dizali stubovi gustog, sivog dima. Kroz njega je kao kroz zastor leteo čelik s obe strane. Polako se paljba gasila, prve senke su padale u dolinu i u ponore, sunce je bilo već nisko nad horizontom.

»Štedite sa mecima!« išlo je tiho od borca do borca.

Počelo je da nestaje municije. I neprijatelj nije više tako rasipno sipao paljbu po nama. U prvi mrak utišali su se mitraljezi, praskanje pušaka i mašinki jenjavalo je s dnevnom svetlošću.

Povlačili smo se oštrim grebenom, između drveća i stena, gde je tu i tamo još ležala preostala gomilica snega. Neprijatelj nas nije sledio. I njemu je ponestajalo municije. Ujedno ih je zbunjivao broj naših mitraljeza i mašinki. Računali su da imaju pred sobom veću snagu, nego što je stvarno bila. Bili su izgubili komandanta i odlazili su demoralisani a da nisu ni pogledali u koju između usamljenih kuća. Te noći se iz Gorenje Tribuše prema Idriji kretalo više seljačkih kola sa sedmoricom ranjenika i nekoliko mrtvih.

Između kugli koje su padale na naš vis samo je jedna bila dobro odmerena. Ranjenika, koji je dobio hitac u nogu, nismo odmah uzeli sa sobom, jer nismo znali šta nas čeka na daljem putu. Ostao je sakriven pod nekim svodom u stenovitoj pećini. Još iste noći su ga potražili i odneli ga u bolnicu.

* * *

Spuštali smo se niz brdo i skrenuli na smeđ, strmi senokos, kada se iz gluhe tišine, koja je nastala zajedno s mrakom, javila pesma:

»Angeljček varuh moj,
varuj me še mocoj...«

Pevao je plavokosi mladić prigušenim glasom. To je bila njegova zahvalnica posle svakog okršaja.

Tišina je bila probuđena, javio se smeh, oživeo je razgovor. Pesma je prekinula napetost koja je bila nastala sa novim pucnjem.

Među grmljem strmog brežuljka smo se razdelili. Veći deo kolone se spustio u čepovansku kotlinu. Luka, Očka i ja krenuli smo sa pratiocima prema Vršem, obraslim vrhovima na severu, da u kakvoj usamljenoj kući potražimo večeru i prenoćište. Mitinzima je za sada bio kraj. Put u vipavsku dolinu je bio zatvoren, a riskantnim nam se činio i put u Tribušku jarugu.

Išli smo po izlokanom grebenu, sad dole, sad uzbrdo. S desne strane su se otvarali ponori dubokog, uskog tesnaca. Ugasila se rumena zora na zapadu, ljubičaste senke šuma zgusnule su se u crninu. U gusti mrak su tonula usamljena, po obroncima razbacana seljačka domaćinstva. Nigde ni najmanjeg svetla.

Svaki za sebe ćutke smo ponovno preživljavali događaj toga dana. Utapali smo se u grozničavu slast doživljaja, pleli u mislima venac reči za trenutak kad nam se budu razvezali jezici.

Grla su nam bila osušena, kod neke usamljene kuće napili smo se vode. Bosonog dečak nam je pokazao put kroz grmlje i šiblje prisojnog obronka. Put je išao u oštrim vijugama sad kroz čistine, sad kroz pojaseve šumaraka. Kroz retku maglicu treperile su zvezde, vidokrug je bio kao venac šumovitih vrhova, među njima se odražavale bele, snežne mrlje.

Od Tolmina se javio top, zalajao je teški mitraljez. I opet se mogao čuti samo šum vetra, koji je njihao gole krošnje drveća.

Došli smo u dolinu koja je ležala među niskim brežuljcima. Među skupinama iskrivljenog drveća pokazala se usamljena kuća. Imala je široke temelje, koji su govorili o njenoj neg-

DEVEDESET I PET GODINA OD SMRTI MATIJE NENADOVIĆA

FRAGMENTI O MATIJI NENADOVIĆU

Miroslav ĐORĐEVIĆ

Izvinjavajući se, u uvodu svojih zapisa, što se usudio da svojim neveštim perom pripoveda o velikim događajima s početka XIX veka, pod tim istim neveštim perom Matija Nenadović je uobličio misao dostojnu da bude uklesana u spomen-ploču ra đanja književnog odraza nove srpske stvarnosti:

»U kom narodu pojave se junaci i ljudi zaslužni za otečestvo, taj će narod roditi i one ljude koji će njiova dela opisati«.

Predistorija ustaničke epopeje i Nenadovićevog života za nju vezanog, to je istorija patnji koje čeliče, ogorčenja koje daje neobuzdanu snagu, snagu koja neodoljivo krči puteve slobodi.

Nenadovićevi zapisi kazivanja njegovog oca Alekse o ganjanju i preganjanju s Turcima, o krvavim borbama i teškim stradanjima u vreme austrisko-turskog rata, — sve je to ostalo klasičan izvor za srpsku istoriju onoga vremena, bez koga bi mno-

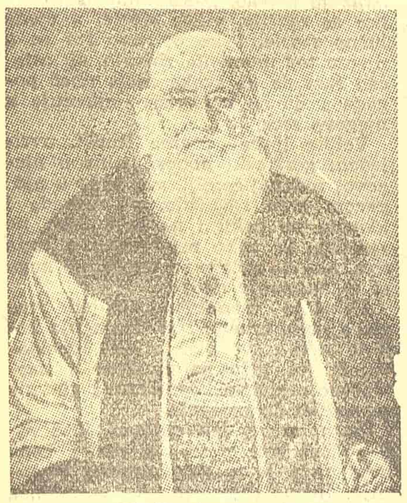

Matija Nenadović

ge njene stranice ostale nama danas neispisane. Prateći izrastanje Matijinog lika, naći ćemo kako se tu i tamo, iza zabeleženih kazivanja pomoli i sam Matija, da u očevo pričanje utka i trag svojih sećanja, predočavajući nam detalje na kojima se učio da razume životnu stvarnost naroda čiji je sin.

Vreme u kome je mladi Matija počeo da sagleda stvari oko sebe, to je bilo vreme pretposlednje decenije XVIII veka, kada su zašiljavane brezove tojage, kada su kolac i proštac u rukama naroda koji je jurišao vidno počeli da odlučuju sudbinu Turaka. Toj i takvoj golorukoj borbi za goli život učio se Matija kada se sa decom penjao po vinogradskim plotovima da bolje vide kako Valjevo gori, i Turci u njemu. U vreme austrisko-turskog rata gledao je slike koje će mu se duboko urezati, srpsko stradanje s obe strane Save: »Koža mi se i sada ježi, pisao je pod stare dane, kad se opomenem onoga narodnjeg preselenija, jer se još dobro opominjem kako je narod pištao i mu čio se«. Kao izbegli dečak gledao je svako jutro kako se prenosi po desetina mrtvih frajkoraca, trpa u rupe i zemljom zasipa, gledao je kako boleština hara po zbegovima i narod umire. A onda je ćesar ostavio srpski narod »kao što su njegovi stari naše pradede ostavljali«, predao je roblje da ga Turci kao marvu seku.

Po hiljadu puta urezivani su zaveti da — ko je Srbin Nemcu ne veruje, i da — ko je Srbin Turčinu ne veruje, zlopatio se narod, pekao se na dve vatre teških iskustava, ćesarsko-hrišćanskoj i sultansko-muhamedanskoj, i kada mu je dogorelo do nokata zapalio je i sam oganj na kome će razgoreti sopstvenu borbu za sopstvenu slobodu. Na besni teror narod ne saginje glavu, i poslednje krvavo iskustvo sa dahijama rodilo je poslednju poruku Alekse Nenadovića, reči doviknute, pred iskupljenim narodom krvniku Fočiću: — »znaj, Fočiću, da će moja krv i pred bogom i pred narodom tebi dosaditi« —; a te reči ubrzo su se pretvorile u delo, iz predistorije burnih vremena prešlo se u njihovu istoriju.

Na Brankovičkom visu Matijina ruka je pobola ustanički barjak, kad je Karađorđe dizao Šumadiju i palio turske hanove, i tu, u tom pobadanju ustaničkog barjaka, Matija je video stvarno rađanje svoga života.

Između vatrenih okršaja, Nenadović je u ime ustaničke Srbije pokušavao da oružjem stečene tekovine obezbedi; ti napori, prevođeni na politički rečnik, dali su Nenadoviću naziv jednoga od prvih trudbenika novije srpske diplomatije. Ali, kako se po mnogim istoriskim ocenama u tim pokušajima pokazao kao »mudar i oprezan diplomata«, potrebno je raščeprkati i korene te mudrosti i opreznosti, iznaći stvarni značaj reči diplomatija, kada se imaju u vidu konkretni njeni objekti i subjekti toga vremena.

Diplomatija, ona u čiju se službu Nenadović stavio, kao jednom od oblika borbe naroda za slobodu i njeno učvršćenje, u konkretnim uslovima srpskog ustanka značila je odlaženje u turske logore, ili prelaženje preko Save, pa i odlazak do Moskve i Beča. Što se Nenadović na tim putovanjima snalazio, i što je znao kako da se snalazi, nije mu pomogao diplomatski rečnik, nego teška iskustva naroda. Bilo je tu, u stvari, ponavljanja starih iskustava, pa i sticaja novih koja su se, na kraju, pokazala ipak samo kao nova varijanta starih.

Zar sa Turcima nije bilo dosta preganjanja i nadmudrivanja kroz vekove, u otsjaju zapaljenih sela? Zar se ćesarev pokroviteljski plašt nije tako otrcao, da nisu ni dronjci od njega ostali, a ko bi u dronjke i poverovao? A ako je još reč o samom Nenadoviću i njegovim sopstvenim proživljavanjima srpske stvarnosti na susretu oba veka, kadgod je u diplomatskim misijama prelazio Savu, teško da mu nisu pred očima oživljavale slike bede i pomora zbegova, pod okriljem ćesara kome je odlazio. A kada je išao u logor Turcima, nije mogao zaboraviti da su između srpskog naroda i Turaka pobođeni plotovi kočeva sa glavama posečenih narodnih predvodnika. Kada uz to, neposredno doživljeno, ubrojimo i snagu kojom je Nenadović sumirao sva iskustva čitavog naroda da u njima traži putokaz, njegova diplomatska mudrost i opreznost nisu ništa drugo do oličenje stava naroda koji se bori, koji zna s kim se bori, i kako njegov prvi komšija gleda na njegovu borbu.

Naravno, u iskustva ustanika uneti su i novi momenti, nove varijante starog iskustva. Nade koje su se jalovile kod hrišćanskog cesara u toj borbi »za krst časni i slobodu zlatnu«, razbudio je pravoslavni Imperator. Ali, zar svi razni preliminari i traktati koji su od 1807 do 1812 dovodili u krize srpski ustanak, i vojnički potezi koji su, kao onaj iz 1809, ugrožavali opstanak ustaničke Srbije, — zar to sve ne odjekuje kao nova, pravoslavna varijanta na staru temu? Konačno, sazvučje evropskog koncerta 1815 pokazalo je da Rusija i kao pravoslavna nije mogla da prede granice postavljene zemlji koja je carska a ne narodna, koja se rukovodi višim interesima sopstvene vladajuće i kroz nju sagledane evropske politike.

Bečki kongres, to je za Nenadovića bila nemila poučna šetnja među sviračima evropskog koncerta od violina do kontrabasa, a ako mu je ta beč ka muzika bila otužna, u tome ne treba videti nepriviknutost sirovog čoveka na prefinjene diplomatske manire, nego jasno sagledanje jaza koji deli borbu njegovog naroda za sopstvenu slobodu od politike koja svu tu borbu briše da bi stvari uređivala po sopstvenim interesima, u linijama postignutih kompromisa. I naravno, za srpske ustanike, za narod, carevi nisu mogli ništa učiniti, — i ta se carska zaista nikad ne poriče.

Ovi diplomatski otseci Nenadovićevog života vodili bi u diplomatsku istoriju, kao što su drugi vodili u ratnu. Zadržavajući se na po kome detalju Nenadovićeve lično doživljene sudbine naroda, kada je njegovim poslom kretao preko granice, možemo reći da su bili slikoviti odraz sušte evropske stvarnosti.

Teške su to priče o mnogim putovima kojima je putovao u beli svet, i o kojima nam sam pripoveda, a iza kojih iskrsavaju Moskva i Petersburg, Varšava i Beč. A tom lično doživljenom osnovnu notu daje Nenadov ćevo iskreno priznanje, da od svega što je video, »nijedan drugi predmet u oči ili srce stati nije mogao, jerbo ga je predmet Vračar, Srbija i otečestvo i sva čuvstva potpunila«.

Iz te perspektive treba razumeti kako je sam Matija gledao oko sebe, premećući se s noge na nogu po pretsobljima raznih kabineta, treba shvatiti koliko je od te atmosfere kancelarisko-birokratske diplomatije (dođite u 8, dođite u 12, posle podne u šest, ujutru), i od toga »pokroviteljskog« idimi-dođimi, odudaralo panično jurenje sa večitom kletvom na usnama kao jedinim ali ubedljivim argumentom: Turci seku, vešaju, na kolje nabijaju, robe i haraju...

Srbija — to je bio neotsviran motiv evropskog koncerta 1815 — ali, koliko su glupe bile iluzije onih koji su smatrali da je Srbija prestala time i da se bori i da postoji. Matija je okrenuo svoje taljige natrag, da umesto praznog obigravanja i obijanja pragova tovari sanduke municije i prebacuje ih preko Save — Srbija je opet bila u ustanku — svestan da svoju istoriju narod iznosi na sopstvenim plećima.

U uvodu svojih memoara, izvinjavajući se za neveštinu svoga pera, Nenadović je dodao i to da će one događaje koje je on opisivao — »docnije mnogo pero opisati veštije. ali istinitije neće«. I u tome ima istine. Nijedno pero koje je docnije o tome pisalo nije moglo dostići snagu fragmenata i detalja koje nam je Nenadovih ostavio, a u tim detaljima istina je isklesana kao iz kamena. Što u pripovedanju ima i epskog, ono se u toj istini i rodilo: kroz vatru ustanka stvarnost je epski progovorila.

Matija Nenadović nije završio svoj životopis.

Ne treba se čuditi što je Nenadović zapise o svome životu utapao u istoriju svoga naroda, ne treba se čuditi ni tome, što su se ti zapisi o njegovom životu pretopili u zapise o ustaničkim zbivanjim., — ni tome, što je Nenadović, zaboravljajući sebe, umesto čitavog svog pređenog životnog puta, ocrtao grandiozne konture velike narodne bune s kraja XVIII i početka XIX veka.

Ne treba se čuditi, jer je u toj velikoj buni Matija Nenadović našao i najdragocenij deo, i najdublji smisao svoga života.

U CRNOJ GORI ZAŠTIĆENO PREKO 250 KULTURNO-PROSVETNIH OBJEKATA

U Crnoj Gori postoji veliki broj kulturnih spomenika, raznovrsnih po značaju, umjetničkoj i istoriskoj vrijednosti.

Vandalski odnos okupatora nanio je ovim spomenicima prilično štete, a neki od njih, kao čuveni Dlanin lik, utisnut na velikoj kamenoj ploči u Duklji, opljačkali su italijanski fašistički »naučnici«. Odmah po oslobođenju narodna vlast je preuzela brigu nad svim ovim objektima. Tako je do sada republički Zavod za zaštitu kulturnih spomenika i prirodnih rijetkosti stavio pod zaštitu preko 250 kulturno-istoriskih objekata, koji su od velikog značaja za našu nauku i kulturu. Ovom zaštitom spašeni su od samovoljnog upropaščavanja mnogi istoriski spomenici koji su bili privatna svojina. U ovoj godini nijesu preuzimani neki obimniji radovi na konzerviranju pojedinih objekata usled nedostatka arheologa i drugih stručnih lica.

Među zaštićenim spomenicima nalaze se i primorski gradovi Kotor i Perast. Kotor sa velikim bedemima iz Srednjeg vijeka i većim brojem istoriskih objekata u gradu čini cjelinu, te je kao takav čitav stavljen pod zaštitu, jer je bilo nemoguće posebno zaštićavati pojedine objekte unutar grada. Tako isto je stavljen pod zaštitu i Perast, poznata srednjevekovna luka na Jadranu. Ovaj grad je pun divnih spomenika iz epohe renesanse a čuven je po svojoj nautičkoj školi, osnovanoj prije 250 godina, zatim po baroknoj pinoteci na obližnjem ostrvu i po svojim muzejima. Među posljednjim zaštićenim objektima nalazi se monumentalna turska tvrđava u Ulcinjskom gradu i zgrada Narodnog pozorišta na Cetinju, koja je podignuta u prošlom vijeku i pod nazivom »Zetski dom« služi za kulturne svrhe.

— Iz pesničke ostavštine Otona Župančića —

Fragment

Kako bi dihal rad, poslušal, gledal,
sedel med vami, ktero vmes povedal —
pa me tišči steptan nad mano grob,
da s čelom butam ob ta nizki strop.

Široki zrak! Svetló razlite zarje!
Vse bi obzorje vdihnil! Vsaka stvar je
pogleda vredna; sieherni je zvok
skrivnosten klic od vas, vrisk, smeh in jok.

Čuda sveta! Sumeče morje ljudstev!
Brezkončna plima in oseka čustev!
Stvaritelji! Preroki novih ver!
Vladarji! Sužnji! Človek — bog, Bog — zver!

O plug, ki orješ svet! Ogromna kača
se vije zemlja za teboj, prevrača
se v krčih sunkovitih; jata vran
se zbira za sejalcem, ko vzravnan

koraka po razoru...

Vran mi sedi na prsih, kljuje in kljuje,
in hoče prikljuvati mi do srca.
Da se le ne bi spomnil in me kljunil
v oko! Čeprav ne morem delati,
rad gledam vas, ki zidate bodočnost.

Na prsih mi sedi in kljuje in kljuje —
in vem, da mi prikljuje do srca —
jaz pa ležim in gledam litostroje,
mostovi loke mečejo čez reke,
traktor obrača svet, sekira poje —
da se le ne bi spomnil in me kljunil
še prej v oko: jaz gledam tako ra-
kako petletka teče.

Svet je lep,
a dom je svet!

OSVRTI NA KNJIGE

NOVELE CIRILA KOSMAČA

Ciril Kosmač je jedna od najvažnijih ličnosti savremene slovenačke literature. Širu popularnost — čak van Slovenije — stekao je scenarijem za prvi slovenački umetnički film »Na svojoj zemlji«, koji je sada izišao u obliku knjige (u srpskohrvatskom prevodu »Filmske biblioteke«). Taj scenario Kosmač je napisao prema svojoj noveli »Očka Orel« (Čiča Orel) koja pretstavlja najzreliji doprinos u zbirci proze »Iz partizanskih let« (uredio Josip Vidmar, Slovenski književni zavod, Ljubljana, 1947). Već pre toga (1946) Državno izdavačko preduzeće Slovenije izdalo je njegovu zbirku, šest predratnih novela, pod zajedničkim naslovom »Sreča in kruh« koja sadrži sledeće novele: »Sreča«, »Gosenica«, »Kruh«, »Tistega lepega dne«, »Življenje in delo Venca Poviškaja«, »Človek na zemlji«. To je bilo jedno od prvih većih beletrističkih dela, izdatih u Sloveniji posle oslobođenja. A uopšte prva beletristička publikacija koja je izašla u oslobođenoj Sloveniji već 1945 godine bila je davno rasprodata brošura »Beseda iz naše borbe«, u kojoj je pored ostalih pet pisaca zastupljen i Ciril Kosmač sa novelom »Prebujenje« (Buđenje). Ako dodamo još odlomak iz romana pod naslovom »Teška nedelja«, koji je izašao u časopisu »Novi svet«, i roman »Domovina na vasi«, koji treba da izda Slovenski knjižni zavod, onda smo pomenuli celokupno dosadašnje poznato Kosmočevo stvaranje. On je u prvom redu novelista.

Izuzev novele »Gosenica«, koja budi uspomene na italijanske zatvore, i reportažne skice »Prebujenje«, koja opisuje odjek događaja od 27 marta 1941 u tuđini, u Marselju, Kosmač u svim svojim delima opisuje rodni kraj i njegove ljude.« A inače su i pomenute dve novele po svojoj osećajnoj intonaciji povezane, ako ne baš sa rodnim krajem, onda sa širom domovinom.

Ciril Kosmač je seljački sin iz malog, siromašnog sela u Tolminskom, severnom planinskom delu Slovenačkog Primorja. Rođen uoči prvog svetsko grata, on je proživeo svoju mladost u uslovima italijanske fašističke okupacije; rano je morao da ide od kuće, proputovao pola Evrope, u Italiji se selio iz zatvora u zatvor, proživeo je rat većinom u zatvorima i logorima, a sada živi kao književnik u Ljubljani. Njegova dela govore o životu slovenačkih ljudi pod fašističkom Italijom, obuhvataju problematiku socijalnih odnosa slovenačkog sela a isto tako slovenačku nacionalnu problematiku.

Kosmač je jedan od prvih slovenačkih zaista seoskih pisaca, koji su seoski ne samo po svojim sižeima i motivima, već i po stilu, po svom jednostavnom, jasnom neizveštačenom izražavanju, koje verno odražava seoski govor. On ne troši reči u razmatranju »večitih problema«, već razmatra ljudski život samo tamo gde je on u dodiru sa materijalnim svetom koji ga okružuje. Fabule Kosmačevih novela su jednostavne, svakidašnje, i većinom nisu proizvod njegove stvaralačke mašte već neposredni odrazi stvarnih događaja. On opisuje događaje iz života svojih zemljaka, događaje koje je uočavao ili za koje je saznao. Kosmač želi uvek da sačuva svoju objektivnost, a u suštini je ipak sentimentalan. Zato on stalno mora da se trudi da svoja osećanja ne identifikuje suviše sa osećanjem svojih ličnosti. Efikasno sredstvo za očuvanje tog rastojanja je njegov jedva primetni, pomalo ironični, a ipak dobronamerni decentni humor. U Kosmačevom proznom stilu oseća se da je svaka rečenica odmerena, svaka reč nekoliko puta promišljena i ispitana. Otuda njegov stil daje utisak uravnoteženog mira.

Kosmačev realizam u opisivanju i vernost događajima nužno su ga morali dovesti do toga, da je — ma da u njega nema svesnih sociioloških analiza — postao socijalni glasnik slovenačkog sela u Primorju. Sva tolminska sela su siromašna, bogatih seljaka sa retkim izuzecima skoro nema (po jedan, najviše dva u svakom selu), a jasno je, da u to vreme (1930—1935) još nije moglo biti govora o nekoj organizovanoj socijalnoj pobuni. Ali sa porastom pauperizacije sela i uporedo sa proletarizacijom seoskog stanovništva, sve primetnije se osećalo socijalno nezadovoljstvo, koje se kasnije razvilo u pravo revolucionarno vrenje. Sve je to našlo svoj naročito jasni i karakteristični izraz u sve većem i sve jasnijem osećanju međusobne povezanosti seoske sirotinje. I baš tu je počeo Ciril Kosmač.

Baš tu u Primorju, više nego igde u Sloveniji, očitovala se paralelnost socijalnog i nacionalnog pitanja. I u vreme, kada je socijalna svest bila još vrlo nerazvijena, nacionalni otpor bio je već živ i jak. Istina je da u početku, sem malih izuzetaka, taj otpor nije dolazio do izražaja u velikim herojskim podvizima, već u manjim okršajima — i upravo to opisuje Kosmač, — ali ba iz tih prvih začetaka razvila se nacionalna i socijalna revolucija koju Kosmač prikazuje u noveli »Očka Orel«, odnosno u filmu »Na svojoj zemlji«.

(Odlomak iz eseja)

Herbert GRIN

Ljubica Sokić: Crtež

dašnjoj oholosti, a sada su joj prozori prvoga sprata bili mrtvi, bez stakala, kroz otvore gledala je slama. Strma streha čučala je nisko na zidovima, kao da se od umora srušila.

»Stoj!«

Pred kućom je stajala partizanska straža. Dalje nismo smeli. Pored nas su prošle dve drugarice s crvenim krstom na rukavima i s praznim nosilima nestale u tami. U blizini je bila partizanska bolnica.

Ušli smo u kuću. Iz visokog, zasvođenog trema valjao se gust dim i dizao se pod nebo. Plamenovi vatre u peći živo su se poigravali na kamenitom, razvaljenom podu.

Sobica je bila tamna, neosvetljena. Pet malih okana nije propuštalo toliko svetlosti da bi razlikovao čoveka od čoveka. Zapalili smo lojanicu koju smo imali sa sobom i postavili je na sto. Drhtava svetlost se razlila po obijenim zidovima, po neravnim klupama, crvotočnom stolu, po kožarskoj tezgi, visokom ormanu kraj peći, starinskom sanduku i preslici. Poprečna greda koja je nosila drveni strop bila je napuknuta. Podupirao je stub, a ipak se činilo da će se svakog časa srušiti u sobicu.

Na peći je čučala osmogodišnja devojčica, zavijena u rid pokrivač. Peć nije bila toliko topla da joj ne bi bilo hladno na njoj. Druga devojčica, oko deset godina stara, stajala je kod stola i posmatrala nas je oštrim i upitnim pogledom. Na klupi pored peći sedela je domaćica, visoka, suva ženska, ruke su joj bile prekrštene u naručju. Domaćin se digao, stao uspravno i mirno, kao na komandu, bio je slab u tetu i potpuno bled u licu kao da podmukla bolest teče po žilama.

Gledali smo kao da smo iznenada ušli u sasvim tud svet. Bila je to beda koja je već na prvi pogled pobudivala saučešće.

»Ima li tu još neka druga kuća?« upitali smo.

Domaćica je ustala od peći.

»Ima ih još nekoliko, ali tamo ne smete. Tu u blizini su samo još dve, a dve su spaljene. Jedna je već puna drugova. A u drugu vas ne primaju. Tamo ne primaju nikoga«.

»Dao bih im ja, đavolima«, čulo se muklo s poda.

U uglu pored peći ležao je na tlu stariji partizan obrastao u bradu i s groznicom u očima. Pod njim je bio tanak sloj slame, pokriven je bio pocepanim pokrivačem, na kome su mu počivale ruke. Pre ga nismo ni opazili, sada smo se svi jednovremeno osvrnuli na njega.

»Ranjen sam«, odgovarao je našim pogledima, ne čekajući pitanje. »Juče me je pogodilo, u Srednjem Lokovcu. Dovde su me preneli, pa sam ih molio neka me ostave tu. Dobri ljudi su me uzeli pod krov. Odležaću koji dan, a zatim ću se odvući kući. Ta sasvim je blizu. Kod kuće ću najlakše isceliti. Zatim ću se vratiti u brigadu. U nogu me pogodilo... Ta nije strašno, ali ipak peče, boli...«

Gledao nas je bojažljivo, skoro moleći. Bojao se da ga ne uputimo u bolnicu. Mučila ga čežnja za kućom.

»Gluposti«, rekao je Luka. »Kod kuće će te Nemci pronaći i ubiti«.

Ranjenik se pomakao pod pokrivačem i gluho zastenjao.

»Neće me uhvatiti«, rekao je. »Tako u osami — kod nas još nikad nisu bili. I šta bi tamo tražili? I — ta znam se sakriti. Samo za dve nedelje ili tri, pa sam opet na nogama... Onda ću se vratiti...«

»Ljudi nisu loši«, nadovezala je opet domaćica na susede, o kojima je ranije bilo reči »A takvi su — samoživi, čudaci. No hranu uvek daju. I dva sina imaju u partizanima. Samo u kuću nikoga... Boje se da im Nemci ne zadime nad glavom. Ako vam se ne čini suviše loše, ostanite kod nas! Skoro nema noći a da ne dođu drugovi«.

»A vi se ne bojite da vam zapale?« Domaćica se s blagim osmehom osvrnula na sirotinjske zidove.

»Jednom nam je već izgorelo«, rekla je i slegnula ramenima. »Pa neka i po drugi put izgori do temelja. Krompir je duboko u zemlji do njega ne može nikakva vatra, a drugo i tako nemamo«.

Posedali smo. Za večeru smo dobili košaru krompira.

Mlađa curica se međutim bila zavila u klupčić i zaspala. Starija devojčica legla je potrbuške na stol i uz lojanicu, na komadiću požutelog papira prepisivala neku partizansku pesmu S jezikom među usnicama nizala je bez naročitog truda reč do reči.

»Jesi li išla u školu?« pitao sam je.

»Da. A u školi smo učili samo italijanski, slovenački me je naučila mati«.

»Partizanske škole još nemate?«

»Imamo. Ali je suviše daleko«.

Ime joj je bilo Zofka, a njenu majku su zvali Magda.

Razgovarala je u toku prepisivanja tako prostodušno kao da smo stari znanci. Na usnama joj je stalno igrao blag podrugljiv osmeh. Svetle kose blistale su u sjaju plamena koji je podrhtavao. Još dete, a već prava lepotica. Bilo mi je nekako čudno da je srećem u toj sredini.

Borci su sedeli oko stola i ljuštili krompir. Samo mitraljezac, crnokosi Eric, kome su obrve kao nadstrešnice visele nad očima, čučao je sam samcat kod klupe. Rastavio je svoju mašinku, čistio i mazao njene delove. U bici je bila zatajila u najnezgodnijem trenutku. Zbog toga je bio sav namrgođen i ljut, oči su mu od vremena do vremena blesnule po drugovima. Da li mu se potsmevaju?

»Sedam ih je, trčalo pravo prema meni«, ponavlja je već deseti put te večeri.

»Naperio sam cev... Trr — svi bi bili izrešetani. A taj mi đavo iz čista mira zataja. Klek — kraj...«

»Intendanta zgrabi za uši. Namerno ti je davao loše ulje«.

»Kolomaz, a ne ulje. Kad ga ponovo susretnem izliću mu ga u gubicu«.

Dim se u međuvremenu razišao, sukljao je samo pod niskom oblukom. Na niskom ognjištu plamsala je vatra pod dvema tronošcima, u loncima je vrio krompir. Sedeli smo na klupicama oko vatre, grejali se i nabacivali novih grančica.

Domaćica je držala ćerku među kolenima i milovala njenu kuštravu kosu. S pogledom uprtim u plamen govorila je o svom mužu, koji je bio dve godine u partizanima, neko vreme ležao u bolnici, pa su ga zatim poslali kući.

»Sve je na mojim plećima«, rekla je. »Nije više za teži rad, ako još bude živeo. Ta samo se kao senka vuče naokolo«.

U njenom glasu nije bilo ni traga gorčine. Govorila je kao da se radi o nečem što je samo po sebi razumljivo. Sa strane sam posmatrao njeno lice. Ispod linija prerane ostarelosti, dovoljno jasno se ocrtavao lik njene ćerke. Izgledalo je kao da stišće kolenima i miluje svaju ornu mladost. Na dnu očiju plamtele su pritajivane, a nikad do kraja ugušene želje.

»Vi niste odavle?« pitao sam je.

To sam zaključio po njenom govoru i po uglađenom ponašanju bez traga zabune.

»Udala sam se u dolini«, govorila je.« Pavle, moj muž, radio je tada na železnici. Vredan, dobar, voleli smo se među nama nikad nije bilo ružne reči. Kad je Pavlu umro otac i on otišao na sahranu, kod kuće su ga nagovorili da se vrati na posed. Da sam znala što me čeka, ne bi se bila nikad s tim složila. Nisam se bojala osamljenosti ni teškog rada, bojala sam se pakla. Čak Pavle, koji je bio jedinac, nije mogao da opstane kod vlastitih ljudi, bio je pobegao u dolinu. Posed i tako nije bio za ništa, u staji je nekad stajalo šest krava, danas gajimo samo jednu. A imanje je bilo naše samo za trećinu ostale dve zadržale su Pavlova mati i sestra. Bili smo kao tri zaprege, od kojih svaka vuče na svoju stranu, a sav posao je ležao na našim leđima. Kod kuće smo lajali jedno na drugo, još smo se ja i Pavle počeli gristi međusobno. Shvatili smo kuda to vodi, jedne noći pokupili svoje prnje i pobegli u dolinu«.

Začutala je za trenutak. Zofka je čučnula i iverkom džarala po žeravici. Pred kućom je viknula straža.

»Počeli smo ispočetka«, nastavila je domaćica tišim glasom. »Bilo je teže no prvi put. Ali sam ipak mogla u miru da uživam koricu hleba. Kad je umrla Pavlova sestra, mati nas je na kolenima molila da je ne pustimo samu. Pavla je srce uvek tako vuklo u ova brda. Kuću smo našli zapuštenu, prodana je bila najveća njiva i najlepši komad šume. Pa smo se nadali, da ćemo kroz nekoliko godina iz najgoreg...«

Zagledala se preko vatre nekud u čađav zid. U mali prozor nad ognjištem udario je vetar takvom snagom da su zapevala stakla.

»I kuću su vam zapalili?«

»Da. No to se dogodilo još pred rat. Iz stare mržnje, s kojom mi nismo imali ništa, neko je potstakao vatru, a zatim ga zauvek proždrla noć. Pavlova mati je umrla od opekotina. Tek što smo uspeli za nevolju pokriti ovu podrtinu, kad li poče rat. Kad je Pavle otišao u partizane, došli su fašisti da me odvedu. Bacila sam se na zemlju i udarala, deca su vikala. Odveli su mi jedinu kravu...«

Pogledala me naročitim izrazom u očima, kao da se stidi što mi je otkrila deo svog života.

Gledao sam je u žarkoj svetlosti njene istorije. Učinila mi se sva svetla, lepa na tamnoj pozadini siromaštva, nekako bliska mom srcu. Izmucao sam nekoliko reči jevtine utehe, upalio nekoliko svetlih nada. Ne iz dnevne literature, pokušao sam da budem domać, neposredan. Pri tome sam se osećao kao da se svakom rečju zadužujem za budućnost.

Slušala me je s vedrim osmehom. Doduše utonula u prvi život, ona se branila i tako blagog zraka nade u lepšu budućnost.

»Ta nije mi zbog mene«, rekla je. »Samo kad bi deci bilo nekad bolje«.

Zaista je tako mislila. Ali na dnu duše je i za sebe osetila svu slast obećanja.

Kad smo završili večeru, dogorevala je već druga sveća. Muž i žena stisli su se s ćerkama na peći, mi smo polegli po klupama i po podu, zavijali se u ćebad i kapute.

Pružio sam se na klupu za stolom, pod pocrnelim likom svetoga Jurja. Ostatak zida utonuo je u rastopljenom loju. Soba se ogrnula u čvrsti mrak.

S peći se mogao čuti uzdrhtali domaćinov dah. Domaćica nije spavala. Nemirno se premeštala kraj zida. Da li su njene misli tražile šarena obećanja mojih reči? U sebi sam obnavljao sve bogatstvo utisaka ovog januarskog dana. Iz daljine se oglasio hitac, kao da se noć preklala na dvoje. Nato je kroz šum vetra zaštektala strojnica. Hici u noći uvek su me malo uznemirili. Sad sam ih primao kao što bih primao kucanje sata. Siromaštvo između ovih zidova vapilo je za borbom.

Kroz hrapavi pod, kroz pukotine vrata i prozora ulazila je hladnoća. Tesao sam se još dremajući. Neko je tiho pristupio i pokrio me ćebetom. Samo u mislima sam mu se zahvalio. Hvala, druže, ko bio! Pored prozora su pevali koraci partizanske straže.

Beleške iz Trepče

Radonja VEŠOVIĆ

Po uskom koloseku tiho tutnje vagoneti. Ukoliko nam se više približuju, tutanj čeličnih točkova postaje sve jasniji. I onda se pred nama ukazuju konture ljudi koji ih guraju natovarene komadem raznobojne kristalaste rude-galenita. Idući tako prema izlazu, radnici osvetljavaju i vagonetima i sebi put malim rudarskim lampama. Tu, pored koloseka žubori u jarku voda i otiče nekuda kroz polumrak hodnika.

Daleko je iščezao za nama dan. Kada sam se poslednji put okrenuo, video sam iza sebe samo belu tačku koja se izgubila na zaokretu. Pred nama je pukao nov, drugačiji dan — dan sa mnogo manje svetla, ali sa mnogo više života, dan pod zemljom koji nema kraja. Ovde niti sviće niti se smrkava. Žarulje zaštićene čeličnim mrežama ne gase se ni danju ni noću. Njih prate rojevi večito nemirnih plamenova koji se lelujaju na karbitušama. Pored nas, po zidovima, pruža se i gubi u dubinu mnogo žica i kablova. To su električni vodovi, telefonski izolirani kablovi; to su nervi rudnika. Po vlažnim svodovima sa kojih se stalno cedi voda, kreću se ogromne senke ljudi i vagoneta. Zajedno sa njima klate se i naše senke, onako kako se njišu u našim rukama karbitske lampe koje nosimo. Senke prelaze čas pred nas, čas idu pored nas, a kada nam na raskrsnici izađe u susret žarulja, plamen karbituše kao da se istopi, kao da potamni na jarkom osmehu elektrike. Tada se senke otežu, daleko iza naših leđa, postaju crne i tanke, kao da će se od nas otkinuti i pobeći nazad, napolje.

Pred gvozdenim vratima stajao je čovek u radničkom kombinezonu. On radi na šahtu. A šaht — to je ogromni snažni lift koji se spušta nekoliko stotina metara duboko pod zemlju. On leti u ponor tako brzo, da mi se učinilo kao da se otkinuo sa čeličnih kablova i da slobodno pada u mrak, u ponor. On leti isto tako brzo i kada se diže do poslednjeg sprata. Zazvoni telefon. Zahuji motor, i korpa se čudno odrine. Lift se zaustavlja tačno na određeni sprat.

Dok smo se spuštali kroz uzan otvor na jednom od gornjih horizonata, primetio sam da je taj otvor, za razliku od ostalih, neobično strm i tesan. To je otvor koji vodi do jednog od novih radilišta. Spuštali smo se niz nekoliko nadovezanih merdevina, čijim se prečkama moralo pažljivo silaziti. Na ovom horizontu osetno je topliie. Iz krtičji uskog prolaza našli smo se najednom u proširenoj dvorani. Pojedinci su ovde radili polunagi pri svetlosti karbituša. Nekoliko horizonata niže odavde, toplota je takva da je voda koja se sliva iz zemljanih slojeva mlaka kao u kupatilu. Pri svetlosti karbitskih lampi pružao se pred nama oveći prostor sličan pećini. Tlo je bilo očišćeno od rude, samo malo dalje, na kraju, stojale su gomile. Sa stropa iznad glave svetlucaju kristali tamne, žute i srebrne boje, koji prekrivaju čitav prostor.

U otkopu smo zatekli ljude iz brigade Ramadana Arslana. To je zasada najbolja brigada u rudniku. Ona je nedavno iskopala u jednoj smeni 205 tona olovne rude. Time je premašila najmanje za desetinu tona dosadašnje rekorde Bajrama Kurte, Bajrama Hajrizija, Sulje Vreve i ostalih. Taj događaj čitavo rudarsko naselje proslavilo je mitingom.

Skoro će da dođe nova smena, a ljudi rade — kao da su tek ušli u jamu. Vagonet za vagonetom praznio se nad »šutom«. Visok, garav mladić sa rudarskim šlemom, radio je nešto na drugom kraju radilišta, vrlo pažljivo, pri svetlu karbituše. U tome su mu pomagali još nekoliko rudara. Bio je to baš Ramadan Arslan, sa svojim pomoćnikom koji mu je dodavao dinamit. Nekoliko minuta kasnije, oni su ustali. Karbituše su im visile o štapovima, tako da su njima mogli dodirnuti plafon radilišta. Još jače su se zaiskrili kristali pirita i kvarca. Odozdo, sa rudnih blokova visili su kanapi. Pred odlazak, brigada je palila poslednju salvu mina. Dok su nekolicina palili fitilje, ostali su se lagano peli uz merdevine, ne žureći se, kao da za nekoliko trenutaka neće čitav prostor prolomiti eksplozija. To je radilište gde večeras dolazi u drugoj smeni brigada Sulje Šemsije. U rudniku se večeras očekuje novost u radu Šemsijine brigade, jer Šemsija spada u red najboljih rudara u Starom Trgu. Večeras oni ulaze u rudnik sa zavetom da će premašiti rezultat brigade Ramadana Arslana. Sulejman Šemsija i njegov pomoćnik već su tu, na radilištu, čitav sat pre ostalih. Oni su tako rano sišli u otkop da pripreme plan nočašnjeg rada.

Gore, pored neprimetnog ulaza koji nas je doveo do njihovog radilišta, rudari su čekali da počnu eksplozije. Kad su stigli rudari koji su upalili fitilje, zasvetlile su cigare i počeo razgovor. Sulejman je ćutao, pušio i razmišljao o nečemu. Verovatno je razmišljao da li je zbilja moguće premašiti radni učinak Arslanove brigade. Odjednom su zadrhtali plamenovi na karbitušama. Šemsijin pomoćnik uvlačio je snažno dim cigarete u sebe i brojao. Bilo je zapaljeno preko 50 mina. Neke eksplozije bile su potmule, a neke oštre i prodorne. Za potmule eksplozije rudari kažu da je mina oborila dosta materijala. Na praskave jake eksplozije ponekad se namrgode lica rudara.

Iz rupe je počeo da prodire u gornji horizont sladunjav dim eksploziva. Trebalo je sačekati da se rasturi dim od eksplozija. Ljudi su bili nestrpljivi. Naročito je bio nestrpljiv Šemsija. Od učinka ovih mina u mnogome zavisi i rad njegove brigade. Ne čekajući da se sasvim razredi dim, on je odleteo dole u otkop. Rušit, njegov pomoćnik ne razdvaja se ni jednog trenutka od njega. Za njima su se spustili i ostali rudari.

* * *

U Starom Trgu postavljeni su zvučnici. Razglasna stanica nekoliko puta dnevno daje vesti i muziku. Po okolini se razležu zvuci muzike sa ploča i glas spikera. Taj glas izjutra, zajedno sa sirenom, budi rudarsko naselje. Između dve gramofonske ploče, spiker je počeo da ponavlja: »pažnja, pažnja — saopštenje!« Kada sam to čuo, zastao sam na cesti, očekujući da će spiker nešto reći o radu Šemsijine brigade. I zaista, Spiker je govorio da je u trećoj smeni, brigada Sulejmana Šemsije iskopala 286 tona olovne rude i time za 81 tonu premašila učinak brigade Ramadana Arslana. Oko zvučnika su se počeli sakupljati rudari, seljaci, žene. Čitav krug Starog Trga postao je od te vesti življi, govorljiviji.

Putem od rudnika išao je Šemsija garav i ćutljiv. S njim su koračali u grupama ostali članovi njegove brigade: Lecić Rušit, Beljulj Osman, Ahmed Emurla, Musli Husein, Ali Nazif, Gošić Milisav, Svetomir Simonović, Redžen Ljalja i Bajram Sadik. Pred njima su se razdvajale grupe ljudi, prekidao započeti razgovor sa poznanikom i svi su se okretali i čestitali. Pred ulazom u krug Uprave rudnika, Šemsiji se pridružila žena u žutom kaputu, sa korpom u ruci, u pratnji dečaka. To je drugarica Sulejmana Šemsije i njegov mali brat. Oni — kao da su zanemeli od radosti. Ćute i idu pored njega i niti on može da nađe reči da im nešto kaže, zbunjen ovolikim pogledima, niti pak njih dvoje umeju da započnu razgovor. Zvučnici su ponavljali saopštenje o novoj pobedi Šemsijine brigade i pozivali stanovnike rudarskih naselja da dođu na miting.

Pred ulazom u Dom kulture iskupili se rudari, žene, deca i seljaci. A zatim je počeo miting. Šemsijinoj brigadi zahvalili su se i Uprava rudnika i pretstavnici Partije i sindikata. Posle svih, na balkon se popeo Šemsija. On je govorio tiho i kao da je to za njega samo po sebi razumljivo što je njegova brigada izbacila toliko rude. On se na sopstvenom trudu i zalaganju ostalih drugova u brigadi uverio da nema nemogućih stvari kada se radi o izvršenju radnog zadatka. On je rekao da ovo nije poslednji rezultat, da će se on sa svojom brigadom boriti da bude još većih pobeda i uspeha. Zajedno sa njim i njegovom brigadom izašao je jutros iz podzemlja i njegov drug i takmac Ramadan Arslan. On je ovu noć proveo sa Šemsijinom brigadom gledajući kako ona radi, upoznavajući njene metode rada.

Iznad ceste koja vodi za Stari Trg, preko brda, zategnuti su čelični kablovi. Po njima čudno klize viseći vagoneti. Gore, na nebu, iznad brda svakog trenutka pomaljaju se jedan, drugi, treći — i tako do u beskraj — vagoneti. Oni se čudno provlače preko čeličnih stubova na kojima se oslanja zategnuti kabl. Ti nizovi vagoneta kreću se lagano i sigurno kao živi kanal kojim otiču stotine hiljada tona olovne rude iz Starog Trga u Zvečanske topionice. A tamo kristalasto kamenje počinje nov život. Tamo se ono čudno ponaša, razdvaja, spaja, i postaje nešto sasvim drugo od kamenja i pepeljaste prašine. Iz tih belih, žutih i crnih kristalastih gomila izdvojiti sve što treba i poređati — eto tako, kako sad stoji tamo krai koloseka, u krugu topionice, gomila poređanih poluga olova koje su spremljene za utovar.

Nikola Martinovski: Bolestan drug

RAD UDRUŽENJA KNJIŽEVNIKA

SRBIJA

RADNI SASTANCI

U mesecu novembru održana su tri sastanka članova i kandidata Udruženja književnika Srbije. Na prvom sastanku, održanom 3 novembra 1949, čitao je Petar S. Petrović, član Udruženja, drugi čin svoje drame »Mi ne priznajemo«, koja prikazuje vreme od propasti bivše Jugoslavije do razbuktanja ustanka u Srbiji.

Posle čitanja razvila se živa diskusija u kojoj su učestvovali: Desanka Maksimović, Mira Alečković, Vido Latković i Tanasije Mladenović.

U diskusiji dodirnut je čitav niz problema koje je postavila drama »Mi ne priznajemo« pred slušaoce: da li je pretstavnik kulaka (jedan od junaka drame) tipičan kao elemenat otpora ili ne? Zatim, problem Nemca, komandanta, koji uglavnom nosi čitav drugi čin. I najzad problem dizanja ustanka. Podvučeno je da dizanje ustanka u selu deluje neubedljivo, jer se prikazuje preko delegata Partije iz Beograda, dok Partija ima svoga pretstavnika u ličnosti španskog borca koji živi u selu. Zatim istaknuto je da drama nema junaka. Napomenuto je da je pisac zahvatio jedan značajan i dosada neobrađen motiv u našoj književnosti i da je snažno i reljefno prikazao ličnost Nemca. Nije ga dao po utvrđenom šablonu kao monstruma, već u čitavom nizu manifestacija od ljubaznosti kulturnog čoveka, od čoveka više rase koji seljaku nudi za ubijeno dete naknadu u novcu, do bestije koja maltretira svoga vojnika zato što je plakao kad je čuo da mu je majka poginula od bombardovanja.

Odgovarajući na pitanja i primedbe u toku diskusije, pisac je između ostalog istakao da je dramu radio kao mozaik, zato u njoj nema junaka. Pokušao je da dá dramu masa. U danima okupacije pred ustanak bilo je raznih gledanja na stvari, pa je hteo da prikaže to talasanje dok nije došlo još do jasnog sagledanja onoga puta na koji je od početka ukazivala Partija. Slikajući to vreme i ljude, radio je kao mozaik u kome svaka ličnost kao pretstavnik vremena i jedne struje u njemu ima svoju boju i vrednost. Ali kad se vidi celina onda otpadaju pojedinosti, ostaje ustanak u selu i na jednoj strani pozitivne snage, a na drugoj negativne.

Pisac je zahvalio diskutantima, jer su mu svojim primedbama pomogli da reši neke probleme koje je postavio, ali ih nije najbolje rešio. Podvukao je da ulogu španskog borca nije dovoljno istakao u trenucima kad se u selu diže ustanak, ali na osnovu primedaba, sa kojima se uglavnom slaže, izvršiće ispravke u definitivnoj redakciji svoje drame.

Na drugom sastanku, održanom 9 novembra čitali su pesme: Risto Tošović, Antonije Marinković, Slavko Vukosavljević i Radonja Vešović, kandidati Udruženja.

U diskusiji koja se razvila posle čitanja, o problemima forme, sadržine, poetskog obeležja vremena, poetskog izraza, o načinu čitanja, učestvovali su: Oskar Davičo, Skender Kulenović, Milorad Panić-Surep, Dušan Matić, Vid Latković i Petar S. Petrović.

PREDAVANJA

Marijan Jurković održao je u Udruženju predavanje na temu »Kako se moskovski informbiroovski revizionizam odražava u sovjetskoj književnosti, umetnosti i nauci«. To isto predavanje Marijan Jurković ponovio je u Udruženju likovnih umetnika Srbije, na Kursu za nastavnike književnosti Narodne Republike Srbije, u Klubu studenata Akademije likovnih umetnosti, u Udruženju novinara Srbije, na Kursu novinara Tanjuga u Beogradu, zatim u Centralnom domu Jugoslovenske armije u Beogradu, u domovima Jugoslovenske armije u Pančevu, Kragujevcu, Zemunu, Novom Sadu i u Domu Garde u Beogradu.

Eli Finci održao je sledeća predavanja: u Udruženju književnika Srbije predavanje »O filmskom festivalu u Veneciji«, u Udruženju književnika Bosne i Hercegovine u Sarajevu »O utiscima iz Venecije« i u Domu Jugoslovenske armije u Novom Sadu predavanje na temu »Naša savremena književnost«.

Prilikom prenosa posmrtnih ostataka Dimitrija Tucovića u Beograd predavanje o velikom radničkom borcu, organizatoru i rukovodiocu socijal-demokratske partije i sindikata Srbije do 1914 god. održao je Antonije Marinković. Isto predavanje održao je Antonije Marinković na priredbi Prvog reonskog komiteta.

Književne večeri

KNJIŽEVNE VEČERI

U poslednje vreme članovi Udruženja književnika Srbije dali su nekoliko književnih večeri.

U Domu Jugoslovenske armije u Novom Sadu u utorak 22 ovog meseca održano je književno veče na kome su svoje radove čitali Desanka Maksimović, Erih Koš i Antonije Marinković.

U četvrtak 24 ovog meseca u Centralnom domu Jugoslovenske armije priređeno je za oficire beogradskog garnizona književno veče na kome su čitali Desanka Maksimović, Oto Bihalji-Merin, Dušan Kostić i Branko Ćopić.

U subotu 27 novembra Udruženje je organizovalo, povodom Dana Republike na Tolarčevom narodnom univerzitetu književno veče na kome su čitali svoje pesme Milan Bogdanović, Ivo Andrić, Oskar Davičo, Branko Ćopić i Mira Alečković.

BOSNA I HERCEGOVINA

KNJIŽEVNE VEČERI

U čast izbora za narodne odbore koji će se do konca ovog mjeseca obaviti u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini, Udruženje književnika Bosne i Hercegovine priredilo je u zajednici sa Savezom kulturno-prosvjetnih društava, niz književnih priredbi u unutrašnjosti zemlje. Odlazeći na radilišta i gradilišta naše Petoljetke i radne zadruge književnici su htjeli da našim radnim ljudima ukažu dužnu pažnju za njihovo toliko požrtvovano i toliko plemenito zalaganje u ostvarivanju najvećeg djela u istoriji naših naroda, u izgrađivanju socijalizma. Na ovim priredbama književnici BiH kazali su našim radnim ljudima živom književnom riječju ono što širom naše zemlje treba da znaju trudbenici, — da su umjetnici i narodna inteligencija u ovoj teškoj ali i slavnoj borbi koju oni vode na čelu sa našom Partijom i drugom Titom, za izgradnju socijalizma kod nas i za pobjedu istine o novoj Jugoslaviji, čvrsto uz njih, da vjerno idu njihovim primjerom, da u kulturnoj oblasti ostvaruju ono što oni ostvaruju u našem društvenom i ekonomskom životu.

Grupa književnika u kojoj su bili: pretsjednik Udruženja književnika BiH Isak Samokovlija, Hamza Humo, Salko Nazečić i mladi pjesnik Branko V. Radičević, otputovala je za Hercegovinu i dala književne priredbe u ovim mjestima: na gradilištima hidrocentrale na Neretvi, u Jablanici i u Popraskom; rudarskim radnicima i srednjoškolskoj omladini u Mostaru kolektivu seljačke radne zadruge u Jasenicama, seljacima u Ostrošcu i građanstvu i trudbenicima u Konjicu. Priredbe su posjećene masovno. Trudbenici su književnike saslušali pažljivo i inače, kasnije, u razgovoru sa književnicima, pokazali veliko interesovanje za literaturu. Usmena izlaganja književnika o značaju književnosti i o drugim aktuelnim pitanjima naše svakodnevice, objašnjenja o pročitanim radovima, kao i sami radovi bili su, koliko je to bilo moguće, prilagođeni razumijevanju slušalaca-trudbenika. Na priredbama u Mostaru, drug Slavko Nazečić govorio je o položaju i značaju književnosti i kulture u socijalističkom društvu, o dužnostima književnika, zatim o tome šta je narodna vlast značila i šta znači za narodne mase u borbi za oslobođenje i za socijalizam. Na ostalim priredbama, drug Isak Samokovlija upoznao je slušatelje sa književnom i kulturnom problematikom, na čijem rješavanju rade naši književnici. Drug Samokovlija je, zatim ,čitao odlomak svoje pripovijetke »Đerdan«, Hamzo Humo odlomak iz svoje »Poeme o Mostaru« i »Novembarsku pjesmu«, posvećenu izborima za narodnu vlast, zatim jednom pjesmom o Informbirou, Branko V. Radičević čitao je tri svoje pjesme o borbi za oslobođenje i socijalizam.

Drugu grupu književnika sačinjavali su: Emil Petrović, sekretar Udruženja književnika BiH, Ilija Kecmanović i Šukrija Pandžo. Ova grupa književnika održala je brojno posjećeno i uspjelo književno veče u Domu JA, u Banjaluci, književnu priredbu za radni kolektiv tvornice obuće u Banjaluci, zatim je dala književne priredbe u ovim mjestima Bosanske Krajine: Prijedoru, u rudniku željeza u Ljubiji i u radnim seljačkim zadrugama u Topolovcu i Aleksandrovcu. I ovi književnici su na popularan način iznosili slušaocima stav naših književnika prema aktuelnim problemima naše društvene, kulturne i političke stvarnosti i odabirali beletrističke priloge pristupačne slušateljima. Ali se u ovim bliskim dodirima sa našim radnim ljudima a naročito u seljačkim radnim zadrugama, pokazalo da za njih treba prvenstveno pisati književnost koja će izražavati i tumačiti njihovu savremenu životnu stvarnost, stvarnost socijalističkih trudbenika koji ne žale nikakav napor da što prije ostvare srećniji i kulturniji život za sebe i za svoje potomstvo. Ali to pitanje stvaranja istinske socijalističke književnosti koja bi išla u korak sa našim snažnim društvenim razvitkom i preobražajem, pitanje je koje se postavlja na široj osnovi i pred sve naše književnike.

R. R.

Klub književnika Jugoslavije
Koncert Zdenke Zikove

U Klubu književnika Jugoslavije u Beogradu, u četvrtak 24 ovog meseca, Zdenka Zikova održala je koncert. Zdenku Zikovu pratio je na klaviru Predrag Milošević.

P. Karamatijević: Muslimanka

Iz krša, kraj vode

Dušan ĆETKOVIĆ

Široko Skadarsko Jezero koje se pružilo od Ivanova grada do Mrnjavčevića Skadra pritisla magluština. Jata divljih, dugovratih plovki prosjeku je, i nestanu.

Kra...kra... kra... paraju njihovi kreštavi glasovi. Naš čun brazda prostrano jezero, žurimo kraju, i već smo tu.

Mala krovinjara Petra Nikova, pokrivena začađalom, već izagnjilom slamom šćućurila se na dnu brijega i nadnijela nad vodom.

Sirotinja... Prošlost... Ali neka. To je bilo ipak moje, no otkidivo od srca. Zgureni kućerak ukraj vode, iskrzano stjenje, čunovi, široka pučina i taj starac, u ovčjem kožuhu, kojega nađosmo pred kućom.

Dozivao je...

— Ooooo Milovaneee!...

— Evo me, evoooo — odzivao se djetinji glas Petrovog najmlađeg sina. Jedino što mu je ostalo od nekada pune kuće.

— Čeraj ta goveda doma, evo će udariti kijamet.

— O, Milov neee, — odliježao je starački, ali još muški i snažni glas, gustom branjevinom izviše kuće, i zasjecao se negdje daleko, daleko u sijeri krš.

Zima na pragu. Brzo će zasnježiti. Sa tankog pruta šipkovine otišlo je i poslednje lišće. Jesen je ostavila svoj trag.

Tamo preko Oboda gdje oblaci bijahu najgušći, skrio se Lovćen. Jesenje magle i zdrpljeni oblaci oteli su ga od nas, od naših očiju koje su ga uzalud tražile.

Oblaci su prijetili, a jezero još mirovalo, samo su krupna jata divljih plovki, mrkih fendaka, sivih čaplji i tromih gusaka prelijećući, tražila skrovita mjesta, zavjetrine i okrajke obrasle ševarinom. Tanka trstika, osamljena na modroj površini, lako podrhtava. Ko zna šta će biti s njome Možda će joj pomamna vjetrina skršiti tanki i slabački struk, a talasi je snijeti izlomljenu i iskidanu u okrajke.

Niz prostrano jezero, dalje put kršne Albanije—Malesije već naodi. Jadna, napaćena, čemerna i nesretna Malesija ne veseli se tučnim oblacima, jer njoj nose glad i nesreću. Skoro svake godine nju plavi voda. Nezauzdana stihija ruši sve pred sobom, ostavlja ove sirote ljude bez krova, bez komada ljeba, bez života.

Sirota Malesijo! Da li će i tebe, tvoje ljude ogrijati kada zračak sreće, i da li će mahnita bura odnijeti vrisak vaše gladne, beskrvne dječice do onih koji su ti krvavo stečenu sreću prokockali.

Da li će do njih doprijeti šapat koji se otima niz isušene gladne usne, koji mi dobro čujemo, jer nam ga donosi bura koja se primiče.

BUK, BUK, NONE... Hljeba, hljeba majko!

Ne znam! Ali stisnute modre ručice odojčadi na ispucanoj presahloj majčinoj dojci optužuju.

Ko zna dokle bi tako ostao sa uprtim očima u sive začmale horizonte, razmišljajući, da me ne prenu krupni Petrov glas.

— Hajte, ulazite u kuću, ovo poče da udara...

Prve kapi prijesnježnice ocrtaše se na ispucaloj ploči kraj pozide. Jezero uzavrje. Za časak se nađosmo kraj vatre koja je tinjala na ognjištu. Na polju je bješnjelo.

— Ađe! grmnu Petar, — a nu, naložite, ovde se pometosmo, ovo se zove kod ognja bez ognja. Čujete li momčadi? Pomamilo jezero, šezdeset godina ga ja ovak slušam. Neka ga još malo, neka, pa će prestati i ono, a tada ćemo naći ono što nam je voda otela prije stotine godina. Eto, vidjeli ste. Tu pred kućom djed mi je imao vinograd. A sad? Pritisla voda gusti ševar i zelena pera lopuha.

— Mučan je bio naš život, a što da vi pričam kad i vi to dobro znate. Pomalo ribe, kaplja bjeljavine i komad rumetinovice... Eto tako.., vezali smo dan za dan. No to je bilo... a sad kada osušimo ovu širinu ovdje će biti dobro. E, tada će biti hljeba, koliko je dosta za svu Goru Crnu; Tito, djeco, zna kome što treba.

Tanko pruće zanovetnice pucketalo je na ognju, plamen je sukao oba sjavajući sijedi brk starog Ceklinjanina koji je preko nagorjele trešnjeve sisije rađao:

— Čuo sam, ama vi to bolje znate, e smo se zakačili sa Moskovom. Kažu da je veliku daviju digao na nas.

— Jest, striko Petre, vele nam da se nijesmo bolje tukli sa okupatorom no Mađari i drugi, da se kod nas ne gradi ljepši život, da seljak neće u zadruge i stotinu drugih čuda... No naši se ne daju...

Dok sam ja pričao oko čega se davijamo sa »Moskovom«, on se naglo mijenjao. Bezbrižni i vedri starački izraz je nestao, izbrazdano starčevo lice se zgrčilo, vilice stegle, a vjeđe lučno savile. I ko bi znao šta se u njemu tog momenta zbivalo, ali osjećao sam da ga svaka moja riječ pogađa i da se neizbrisivo zarezuje u njegovo srce.

Velika ljubav prema Rusiji, uvriježeni gorštački ponos, istina o njegovoj rođenoj zemlji, sve se to u njegovom srcu smiješalo, ali uvreda i kleveta ne peku i ne bole tako, ne zarezuju se tako neizbrisivo u naša srca, ako ne dolaze od onoga, od koga si se najmanje nadao.

Nekoliko trenutaka sjedjeli smo gledajući u crvenu žeravicu ognja koji je sukao sve više, silnije, obasjavajući još jače namrgođeno i naoblačeno starčevo lice. Cerova glavnja je polako dogorjevala.

Čudni su ovi naši gorštaci. Kad voli on baš voli, u srcu si mu, a kada mrzi onda je njegova mržnja otrovnija, ljuća i bjesnija nego ijednog drugog čovjeka. Uvrijediš li njegov ponos, onda znaj da će ti uvredu pamtiti, i prenosiće je s koljena na koljeno, otac sinu, djed unuku da je pamti, da ne zaboravi i da je prenosi mlađima.

Trenutke tišine koji su se otegli prekide jetki glas.

— Vala da vi pravo kažem, uzdao sam se u njih ka u zapetu pušku, mislio sam e će nam pomoći. A evo... oni odmogoše umjesto da pomognu, ma, kako se meni čini, više njima no nama. Stara je to njihova pjesma, nije im to prvi put, i oni njini carevi umjeli su tako... Zar su moja dva sina okrvavili ove rudine zato, da se na njihove grobove danas pljuje, neće niko od mene dočekati, i ako sam jednom nogom u grobu, da plju nem na ono za što su oni živote dali. Muke je ovaj narod pretrpio, djeco, pet godina ovaj krš je zalivan krvlju i suzama. Pa zar je i to malo? Malo nas je! No i ako je! Njihove nam regule ne trebaju. Umijemo mi dobro upravljati sami sobom. No neka oni paze svoga posla, to im je pametnija rabota. Nas seljake neka ne diraju. Njih sigurno nećemo pitati očemo li u zadruge ili ne... Ušli smo mi malo ranije i bez njihove pomoći.

— Pravo imaju naši, neka ih. Neka im ne daju pa i ako su Rusi...

Mi ne zaboravljamo, mi pamtimo i prenosimo mlađima riječi ovoga starca, istinske velike riječi napaćenog naroda koji je naučio da voli, mrzi i čuva svoju čast.

Velika stvarnost u kojoj živimo, borba koju, vodimo — mnogome nas uči. Jednoga dana i laži će nestati, iščeznuće pred snagom istine koju cementom i čelikom grade milioni naših ljudi — ljudi naše slobodne socijalističke zemlje.

BIBLIOGRAFIJA

Plehanov: **Umetnost i književnost**, knjiga prva. Materijal u zborniku podeljen je u ovoj knjizi u dva dela: I Umetnost i II Ruska književna kritika. Predgovor M. Rozentala »Estetski i književnokritički pogledi G. V. Plehanova«. Preveli D. Živković, B. Stevanović i V. Stojić. Redaktor Dragiša Živković. Izdanje »Kulture«, Beograd, 1949, 430 strana, latinicom, cena 55 dinara.

Cedomir Minderović: **Povratak pesnika u ulicu koje nema.** Belešku o piscu napisao je Novak Simić. Izdanje »Nakladnog zavoda Hrvatske«, Zagreb, 1949 godine, 18 strana, latinicom, cena 7 dinara.

France Bevk: **Tonček**, pripovetka. Sa slovenačkog preveo Ciro Čulić. »Pionirska biblioteka«, izdanje »Novog pokolenja« Zagreb, 1949, 94 strane, latinicom, cena 35 dinara.

Josip Pavičić: **Poletarci.** Ovo je prvo delo o omladini hrvatskog pisca Josipa Pavičića; štampano prvi put 1937 god. u vlastitom izdanju. Izdanje »Novog pokolenja« Zagreb, 1949, 131 strana, latinicom, cena 25 dinara.

Bibliografija Srbije 1948. Knjiga pokazuje celokupnu izdavačku delatnost u 1948 godini u Narodnoj Republici Srbiji. Pored republičkih izdanja obuhvaćena su i izdanja saveznih izdavačkih preduzeća i ustanova koja postoje i delaju u Narodnoj Republici Srbiji. Na kraju knjige je registar imena, zatim »Dodatak« gde su obuhvaćene knige koje su izašle početkom 1949 godine a nose znak 1948 godine. Knjiga je ilustrovana klišeima pojedinih izdanja knjiga, brošura, muzikalija itd. Izdanje Ureda za informacije pri Pretsedništvu Vlade Narodne Republike Srbije, 1949 godine, tiraž 10.000 primeraka, 287 strana, ćirilicom, cena?

Đura Jakšić: **Izabrane pesme.** Predgovor Jovana Popovića »Đura Jakšić i njegovo doba«. Književna redakcija Veljka Kuprešanina. Korice i inicijale nacrtao Dušan Janković. Izdanje »Jugoslovenske knjige«, Beograd, 1949 godine, latinicom, tiraž 4.000 primeraka, 144 strane, cena?

Vjenceslav Novak: **Izabrane pripovijetke.** Predgovor i redakcija Marijana Jurkovića. Izdanje »Novog pokolenja« Zagreb, 1949, 278 strana, latinicom, cena 50 dinara.

August Šenoa: **Seljačka buna**, roman. Ovo izdanje priređeno je prema tekstu koji je objavljen u »Vijencu« 1877 godine, to jest za Šenoina života. Redaktor Gvido Tartalja. Izdanje »Prosvete«, izdavačkog preduzeća Srbije, Beograd, 1949, ćirilicom, tiraž 5.000 primeraka 309 strana, cena 68 dinara.

Jovan Jovanović Zmaj: **Političke i satirične pesme.** Uredio Mladen Leskovac. Na kraju napomene uz pojedine Zmajeve pesme. Izdanje »Prosvete« izdavačkog preduzeća Srbije, Beograd 1949, ćirilicom, 283 strane, cena 62 dinara.

Novak Simić: **Miškovići.** Veća novela o prilikama u Bosni pred prvi svetski rat i neposredno posle njega. Izdanje »Novog pokolenja«, Zagreb, 1949 godine, 95 strana, latinicom, cena ?

Luka Botić: **Izabrana djela.** Sadržaj: »Pobratimstvo«, »Bijedna Mara«, »Dilber-Hasan«. Predgovor o Luki Botiću napisao Jakša Ravlić. Izdanje »Novog pokolenja«, Zagreb, 1949, latinicom, 244 strane, cena 70 dinara.

Alfons Dode: **Numa Rumestan roman iz** pariskog života. To je roman o krasnorečivom buržoaskom političaru demagogu koji nepostano obećava svojim biračima, celom svetu, trafike, službe, angažmane, da bi zatim, istog trenutka zaboravio svoja obećanja, sem onda kad na račun državne kase treba da zadovolji svoje sebične interese i strasti. Roman je verna slika javnog besposličara ,koji je sav satkan od laži, laži koje postaju njegova druga priroda. Predgovor napisao Dušan Matić. Ilustracije i korice Ljubice Sokić. Izdanje »Humorističke biblioteke »Ježa«, Beograd, 1949, ćirilicom, 331 strana, cena 65 dinara.

Arkadije Gajdar: **Skola roman.** »Djela Arkadija Gajdara svezak I. S ruskog preveo Zvonko Aljančić, ilustracije Alberta Kinerta; izdanje Omladinskog izdavačkog poduzeća »Novo pokolenje«, Zagreb, 1949, 229 strana, latinicom, cena: brošurano 36 dinara, poluplatno 42 dinara.

Sergej Mihalkov: **Crvena marama** pozorišni komad. »Pionirsko kazalište« kolo I, svezak 5. S ruskog prevela Marija Vitrisal-Mulić. Izdanje »Novog pokolenja«, Zagreb, 1949, latinicom, 159 strana, cena 26.50 dinara.

Redakcioni odbor

Jovan Popović, Cedomir Minderović, Marijan Jurković, Ivan Potrč, Vjekoslav Kaleb, Isak Samokovlija, Janko Đonović, i Dmitar Mitrev

PRETPLATA ZA KNJIZEVNE NOVINE
Za našu zemlju na 3 meseca 35 dinara, na 6 meseci dinara i na godinu dana 140 dinara.

Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara.

Rukopisi se ne vraćaju.

Broj čekovnog računa 101-90603/3
Poštanski fah 317

Odgovorni urednik: Jovan Popović. Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.